

TEXTOS CATALANS
TARDOMEDIEVALS
I “CIÈNCIA DE NATURES”

DISCURS LLEGIT EL DIA 21 DE NOVEMBRE DE 1996
EN L'ACTE DE RECEPCIÓ PÚBLICA DE

LOLA BADIA PÀMIES

a la

REIAL ACADÈMIA DE BONES LLETRES
DE BARCELONA

i contestació de l'acadèmic numerari

JOSEP ROMEU I FIGUERAS

Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona
Barcelona
1996

TEXTOS CATALANS TARDOMEDIEVALS I “CIÈNCIA DE NATURES”

DISCURS LLEGIT EL DIA 21 DE NOVEMBRE DE 1996
EN L'ACTE DE RECEPCIÓ PÚBLICA DE

LOLA BADIA PÀMIES

a la

REIAL ACADÈMIA DE BONES LLETRES
DE BARCELONA

i contestació de l'acadèmic numerari

JOSEP ROMEU I FIGUERAS

Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona
Barcelona
1996

Edició:

Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona
Servei de Publicacions de la Universitat de Girona

ISBN: 84-88762-65-8

Dipòsit legal: GI-1070/96

Excel·lentíssim senyor president, senyors acadèmics, senyores i senyors:

Fa dotze anys vaig escoltar a la sala on ens trobem el discurs de recepció en aquesta Reial Acadèmia de la doctora Francesca Vendrell Gallostra. Va parlar de Margarida de Prades, una reina catalana famosa per la seva bellesa i per la seva capacitat de donar vida a la imatge somniada d'una *midons* trobadoresca en ple segle XV. És bonic que el prestigi literari d'aquesta llunyana dama amant de les lletres, cantada per Jordi de Sant Jordi entre d'altres poetes, es lligui en un lloc de la memòria amb la veneració que sentim per qui la va estudiar als nostres dies. Francesca Vendrell forma part també d'una alta aristocràcia: la de les grans historiadores i erudites de la tradició occidental moderna que, no per haver estat escasses, són menys admirables: de Carolina Michaëlis de Vasconcelos a Rosa Maria Lida de Malkiel o a Frances Yates. És un tòpic afegir ara que l'obligació d'evocar la figura intel·lectual de Francesca Vendrell m'honora. És un tòpic perquè és veritat i per això mateix m'apresso a aclarir que l'afalac que sento en haver estat triada per parlar d'ella en la present ocasió es fonamenta en una consciència nítida de l'opacitat i la petitesa de la meua tasca quotidiana de professor de literatura en comparació amb la trajectòria de l'aristocràcia de la investigació històrico-literària, a la qual Francesca Vendrell pertanyia.

Francesca Vendrell va néixer amb el segle que ara s'acaba, el 1902, és a dir, pràcticament cinquanta anys abans que qui us parla. La data d'inici dels seus estudis superiors, el 1918-1919 deu correspondre a la de l'entrada de mon pare a l'escola primària.

Quantes noies començaven aleshores una carrera de Lletres, que les havia de dur a doctorar-se en un tema tan eixut i allunyat dels gus-

tos de la Catalunya del moment com podia ser la poesia cortesana escrita en castellà a l'entorn del Magnànim? La singularitat de la vocació de Francesca Vendrell i l'energia i el coratge que li degueren caldre per fer-la fruitar es van veure premiades el 1933 amb la publicació del que havia estat la seva tesi doctoral: *La corte literaria de Alfonso V de Aragón y tres poetas de la misma: Juan de Dueñas, Pedro de Santafé y Juan de Tapia*.

Saber que Francesca Vendrell fou l'esposa de Josep Maria Millàs Vallicrosa, que per aquelles mateixes dates acabava de treure a la llum el seu famós *Assaig d'història de les idees físiques i matemàtiques*, de què tornaré a parlar més endavant, ens insinua la noció d'un clima intel·lectual emprenedor, estimulant i homologable amb la millor recerca internacional a la Catalunya del Nou-cents, encara que les tesis doctorals es llegissin a Madrid. En la mesura en què avui ens podem dir néts d'aquella embranzida, cal fins i tot que recuperem la mica de just orgull feminista que l'ocasió mereix.

Per a un usuari de la seva obra com qui us parla, la imatge de Francesca Vendrell és la d'un professional eficaç, ben armat per a la producció d'una obra sòlida. Com escrivia ella mateixa, la seva dedicació a la recerca va ser constant, humil i callada; per això, lluny de la foguerada de l'assagista o l'agitador cultural, la prosa castellana i catalana de Francesca Vendrell és cenyida i funcional, al servei de la ciència històrica i sense concessions a la divagació o a la divulgació apresada. No en va el seu món era el dels arxius, encara que el tema inicial de la seva recerca fos la poesia del segle XV i el clima literari de les corts. L'aproximació de la senyora Vendrell a aquest tema es produeix des del control de la documentació de l'Arxiu de la Corona d'Aragó corresponent a la primera meitat del segle XV, àmbit en el qual s'inscriu la resta de la seva obra, visiblement la consagrada a la història dels jueus catalano-aragonesos, que va anar publicant durant més de vint anys a la revista *Sefarad*.

Com a estudiosa de la poesia de l'època dels Trastàmara, Francesca Vendrell es va avançar cinquanta anys al descobriment de l'interès històric i literari de l'anomenada poesia castellana *de cancionero*, de la qual avui comencem a tenir repertoris i edicions solvents. En aquest sentit, la seva edició d'*El Cancionero de Palacio*, publicada el

1946, va ser un treball peoner i que manté avui la seva vigència; és el que li va valdre l'encàrrec de redactar el capítol sobre els cançoners del XV al segon tom de la *Historia General de las Literaturas Hispánicas*, dirigida per Guillem Díaz-Plaja.

Per inversemblant que sembli, de l'estudi històric dels cançoners del XV Francesca Vendrell en va treure l'única dada que ha arribat a nosaltres a propòsit de la recepció islàmica de l'obra de Lull: el testimoni d'una disputa entre religions celebrada a Fes el 1394, amb presència de cavallers hispans i autoritats locals, en la qual els arguments del cristianisme s'extreien d'un antic text escrit en àrab pel beat Ramon. La troballa es va publicar el 1957 al primer volum de la revista *Estudios Lulianos* i continua essent única en el seu gènere.

Un dels ensenyaments que trec de la tasca de la senyora Vendrell és la del valor permanent dels escrits de qui produeix poca obra i ben feta. Les monografies específicament històriques publicades per la nostra estudiosa procedeixen dels registres de l'Arxiu de la Corona d'Aragó relatius als regnats de Ferran I i Alfons el Magnànim: n'és una mostra el volum de la "Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón" que va publicar el 1977 amb el títol de *Rentas reales de Aragón de la época de Fernando I*.

Aquesta especialització cronològica abraça també els anys immediatament anteriors a l'entronització de Ferran, és a dir, el conflictiu període de l'Interregne, que ha generat tanta prosa ideològica en direccions oposades. Acabaré aquesta breu evocació de la senyora Vendrell amb la menció dels dos llibres que va dedicar a personatges històrics que van protagonitzar aquells anys: el pretendent Jaume d'Urgell i la vídua de Joan I, Violant de Bar.

La monografia històrica *Jaume el Dissortat, darrer comte d'Urgell* va aparèixer el 1956, signada per Francesca Vendrell de Millàs i Àngels Macià de Ros. El fet que es tracti d'un llibre d'alta divulgació a la francesa, fa que hi hagi espai per a una introducció descriptiva del panorama geogràfic-econòmic del país al pas del XIV al XV i evocativa del clima cultural del moment, amb les seves constants i els seus tics, com ara el poder dels astròlegs cortesans. La voluntat d'objectivitat en el tractament d'un personatge, que una determinada tradició patriòtica ha elevat a la categoria de màrtir, queda garantida pel recurs constant

a la documentació d'arxiu i a la pintura exacta del caràcter del pretendent i dels seus col·laboradors i parents més pròxims, com aquella mare que tenia, Margarida de Montferrat, tan apassionada en la defensa del dret a la corona del candidat d'Urgell i tan poc dotada per a la política real. La ponderació dels judicis i l'amenitat del relat fan d'aquest llibre un text literari, sense paral·lels en la bibliografia de la senyora Vendrell.

Aquesta rara capacitat de tractar temes ideològicament espinosos des d'una neutralitat intel·ligent la retrobem en el darrer llibre de la nostra estudiosa, el que va publicar el 1991, amb el títol de *Violante de Bar y el compromiso de Caspe*. La redacció d'aquesta monografia no conté concessions al literari ja que consisteix en una recapitulació de 117 pàgines interpretativa de les dades que aporten 79 documents acuradament transcrits i extractats (de l'1 de desembre de 1409 al 2 d'octubre de 1418).

L'actuació de Violant que es dedueix de la documentació és la d'un polític d'ofici que compra amb contactes ben situats a la cort de França i que sap nuar els fils que calen i tocar les fibres sensibles amb oportunitat. De fet, una aliada com Violant feia pujar molt amunt les possibilitats d'èxit del seu nét, Lluís d'Anjou, en comparació amb l'equip que feien l'impetuós Jaume d'Urgell i la fantasiosa Margarida de Montferrat. De tota manera, la història ens mostra que no van valer de res els desplegaments diplomàtics ni de l'una ni de l'altra dama, davant de la capacitat de maniobra d'ocells de presa eclesiàstics com Benet XIII, papa i antipapa, i Vicenç Ferrer, agitador i sant, els valedors de Ferran d'Antequera. Vistes així les coses, ja no tenen gaire sentit ni els catalanistes que fan urgellisme al segle XX i atribueixen a la decisió de Casp l'origen de tots els mals del país, ni els fascinats per la mística de l'Espanya eterna, que hi veuen la mà de la providència construint una unitat de destí en l'universal. Voldria afegir, encara, que la intel·ligent neutralitat de Francesca Vendrell, que era historiadora en el sentit ple del mot, no li impedeix d'entrar en polèmica amb Ramón Menéndez Pidal quan, endut per una determinada retòrica, va escriure que el Compromís de Casp és el gest d'"autodeterminació d'un poble". Francesca Vendrell, ens recorda que, donades les circumstàncies, més aviat caldria parlar del gest d'"autodefensa d'un poble", ja que la tria de

Casp en realitat va contenir l'esclat d'una guerra civil a gran escala, que es perfilava brutal i esgotadora, donats la tenacitat i els recursos de les forces implicades.

Voldria, doncs, que ens quedéssim amb la idea que al darrera de la qualitat d'una obra construïda entorn de la conquesta de l'objectivitat científica com la de Francesca Vendrell, hi ha d'haver sempre un poder crític formidable, encara que poques vegades desemboqui en formulacions autònomes de to assagístic.

TEXTOS CATALANS TARDOMEDIEVALS
I "CIÈNCIA DE NATURES"

On tot ço encercaren, fill, los filòsofs per
ço que haguessen conexença de Déu.

R. Lull, *Doctrina pueril*, c. 77, 22.

I. Del trivi a la filosofia natural

La senyora Vendrell es presentava ella mateixa recordant “la meva afecció al treball silencios i quiet endinsat en la documentació d’arxiu” (Vendrell 1984, 5). Per situar qui us parla caldrà canviar el silenci dels arxius pel carnestoltes universitari, on falanges d’estudiants que l’ensenyament secundari va desconnectant progressivament de les humanitats, rivalitzen amb una burocràcia en irresistible ascens per tal de reduir la recerca a un pur pretext pressupostari. Aquesta advertència no és més que un reconeixement dels propis límits, que pretén de sortir al pas de qui, donada la meua trajectòria de professor de literatura medieval, malinterpreti l’atreviment del títol que proposo.

Passar de cop i volta de la *poetarum enarratio* i l’*ars bene dicendi* del trivi, que és el camp que se m’assigna, al terreny del quadrivi, de la facultat d’arts i fins de la de medicina, on es tractava de la “ciència de natures”, podria ser, efectivament, l’ocasió de foravides divagacions. Espero que no sigui així: tinc la intenció de parlar de la ciència medieval accessible des del català i no m’estaré de recórrer textos literaris amb propòsits interpretatius. De fet, he estat comprovant darrerament (Badia 1994a) com resulta de productiu per al filòleg dels nostres dies articular els coneixements del trivi amb els de les altres disciplines curriculars tardomedievales esmentades abans: fins i tot des del punt de vista de les aplicacions didàctiques, crec que cal encoratjar els estudiosos de les lletres antigues a cursar un màster en filosofia natural. Aquesta recomanació no fa més que ampliar, pel cantó del que ara anomenem ciència, la calorosa arenga a favor de la necessària familiarització dels lectors moderns de Lull, March o Martorell amb la moral i la

teologia escolàstiques, amb què Albert Hauf prologava el seu llibre imprescindible *D'Eiximenis a sor Isabel de Villena* (Hauf 1990, 10-11).

Respon a un lloc comú platònic encara viu a la baixa Edat Mitjana la identificació de la filosofia natural amb l'estudi del microcosmos i del macrocosmos; d'acord amb això, un cop d'ull a l'inventari de les obres catalanes medievals de tema natural dona un ampli avantatge als llibres de cirurgia, medicina i manescalia, seguits dels escrits sobre astronomia/astrologia.¹ Més que la tradicional relació simbòlica entre el coneixement de l'home i el de l'univers, als darrers segles medievals la preeminència d'aquestes dues branques del saber en els textos d'expressió vulgar manifesta necessitats socials i psicològiques de base. Els lectors que accedeixen al saber des de les llengües populars estan primàriament interessats en les ciències de la salut (que inclouen significativament també la dels equins i la dels ocells de caça) i en el coneixement dels moviments dels astres, aplicable a la medicina mateixa, al còmput cronològic i, sobretot, als horòscops.

La mateixa bipolaritat reapareix en la tradició erudita del nostre segle: aquesta corporació acadèmica acull entre els seus membres eminents especialistes en història de l'astronomia, com Joan Vernet, David Romano o Julio Samsó, sense els quals els professors de literatura mai no hauríem entès ni un borrall dels textos romànics d'aquest tema: des de l'astronomia de Llull a la de Tresbéns, posem per cas.² Entre els qui ja no són entre nosaltres, tots tenim a la ment Josep Maria Millàs, autor d'un llibre extraordinari, per la novetat del seu contingut i pel ressò que va tenir tot just publicat en la seva insòlita redacció catalana: *l'Assaig d'història sobre les idees físiques i matemàtiques a la Catalunya medieval*.³

1. Lluís Cifuentes, de la Unitat d'Història de la Ciència de la Institució Milà i Fontanals, al Consell Superior d'Investigacions Científiques de Barcelona, prepara un inventari dels textos biomèdics medievals i renaixentistes en català, que, de fet, inclou tots els escrits de tema científic. A l'espera de la publicació d'aquesta obra, hom pot fer-se una idea aproximada de les existències a través de Batllori 1947, Beaujouan 1972, Bohigas 1985, Cardoner 1973, Moll 1982, i, sobretot, Mettmann 1983, que ofereix una classificació sistemàtica força completa, amb indicació de fonts.

2. Vegeu Samsó 1981-1983 i Vernet 1957-1958 (edició del text català de Tresbéns, a cura de Vernet i Romano).

3. Vegeu Millàs 1931; passats seixanta anys cal rellegir-lo al costat de Samsó 1991. Per al ressò internacional immediat, vegeu la ressenya de Harriett Pratt Lattin a *Speculum* 7, 1932, 436-438.

Si l'escola d'historiadors de la ciència de font àrab de Barcelona gaudeix d'un merescut prestigi internacional, també comptem amb una tradició excel·lent d'historiadors de la medicina. Actualment Lluís Garcia Ballester és al capdavant d'un equip de recerca vinculat al Consell Superior d'Investigacions Científiques que s'ha donat a conèixer a través d'una àmplia tasca d'història de la pràctica mèdica a l'època tardomedieval i de l'edició de l'obra científica d'Arnau de Vilanova.⁴ Els seus treballs i els de Michael McVaugh, que participa en tots dos projectes, són al darrere de la majoria de propostes que formularé tot seguit.

Una mirada retrospectiva en aquest terreny em torna a presentar membres d'aquesta corporació, com aquell Lluís Comenge i Ferrer que el 1901 va llegir un discurs de recepció sobre la "fraternidad entre la Medicina y las Letras é íntimas relaciones que entre aquéllas y éstas deben subsistir", que és autor, entre d'altres, d'un estudi sobre la pràctica mèdica a les corts del Magnànim i de la reina Maria, ple de notícies de capital interès per a l'historiador de la literatura.⁵ Aquest opuscle només és comparable amb l'esplèndid estudi de Josep M. Roca sobre *La medicina catalana en temps del rei Martí* (Roca 1919), on s'aprèn a valorar el paper social i intel·lectual de la teoria i la pràctica mèdiques amb tanta o més claredat que en els llibres dels estudiosos més recents d'aquestes qüestions (McVaugh 1993 i McVaugh 1994).⁶

4. Vegeu les seves entrades a les Referències Bibliogràfiques, també sota McVaugh. L'inventari de textos catalans esmentat a la nota 1 és obra d'un membre del seu equip.

5. Vegeu les seves entrades a les Referències Bibliogràfiques. Comenge 1903 descriu, per exemple, amb detall, les cures proposades per a les malalties de la reina Maria de Castella i explica què és la "sufocació de la mare" (*ibid.* 32), vuitanta anys abans que fos corrent el coneixement d'aquesta sorprenent malaltia, que el tractat de ginecologia anomenat *Trotula maior* va posar en circulació per Occident (Jacquart 1985, 236-242; Thomasset 1990, 80) i que és d'origen galènic: vegeu el *De locis affectis*, V, a Galè 1994, 252-266.

6. Per a una visió de conjunt dels materials catalans d'època, vegeu la *Bibliografia* 1918: un volum de 477 pàgines que conté informació detallada sobre textos èdits i inèdits. Roca 1919, 133 i seg., explica, per exemple, a partir de documents, les terapèutiques de la distracció que s'aplicaven als reis catalano-aragonesos per alleujar psicològicament mals físics, abans que Olson 1982 ens ensenyés les dimensions higiènica i moral de la recreació o entreteniment (tan rendibles per a entendre el fenomen literari a la baixa Edat Mitjana).

També té un paper destacat en aquesta mirada retrospectiva el *Boletín de la Real Academia*: les seves pàgines han acollit des de fa un segle un nombre considerable d'edicions i interpretacions de textos científics catalans medievals. No seria just acabar aquesta evocació de la tradició d'estudis de filosofia natural en sentit lat sense esmentar Lluís Faraudo de Saint-Germain, que amb les seves edicions de textos tècnics (tractats de botànica mèdica, lapidaris, manescalia o astrologia) va proporcionar peces fonamentals per a traçar el mapa de l'ús científic del català a l'Edat Mitjana.⁷

7. Vegeu les seves entrades a les Referències Bibliogràfiques.

II. L'estudi de la filosofia natural al servei de la filologia

Abans d'esbossar dues propostes de valoració del paper cultural dels materials científics catalans tardomedievals, una de general i una de lul·liana, he articular un petit florilegi de passatges majoritàriament poètics, la interpretació dels quals està condicionada per la familiaritat del lector amb la "ciència de natures", com a teoria explicativa general del món físic i com a enciclopèdia de coneixements concrets.

a) Del *Cançoneret de Ripoll*

El primer cas correspon als poemes XIV i XV de la breu col·lecció lírica, dita "de Ripoll", possiblement produïda a la primera meitat del Tres-cents a les comarques més septentrionals del domini lingüístic (Badia 1983, 247-263 i 120-123). Es tracta d'una parella de *coblas*; un anònim enamorat es dirigeix a un clergue ("N'archipestre, si Deus bona ventura") per preguntar-li quinze coses, de les quals catorze fan referència a coneixements enciclopèdics, sobretot naturals, mentre que la darrera afecta les seves possibilitats d'èxit com a amant.⁸ La resposta ("Los fylls Nohe les terres per mesura") satisfà tretze de les catorze qüestions generals i, com és lògic per a algú que parla des de la des-

8. Les qüestions 1-2-3 plantegen com es va produir l'ordenació social del món; la 4, inquireix com les estrelles guien els navegants; la 5, com se sosté la terra en l'abisme; la 6, per què hi ha terratrèmols; les 7-8, el cicle de les aigües; la 9, quin és el camí del sol; la 10, quin sentit tenen els colors de l'arc de Sant Martí; l'11, la relació entre el tro i el llampec; la 12, si Crist va ser diferent dels altres homes; la 13, la distància del cel a l'infern; la 14, si l'Anticrist romandrà molt de temps en el món. Per a la integració de la matèria històrica en la natural, vegeu Paulmier 1991, 210, que presenta el cas de Vicenç de Beauvais.

cripció de les natures de les coses, considera que l'obtenció de la satisfacció amorosa és una qüestió de paciència. La mateixa raó universal que ordena el gir dels cels entorn de l'estrella polar, el cicle de les aigües o els fenòmens lluminosos i sonors de l'aire, assegura que una "dona ab bel cors, clar e lis", que quan veu el poeta li fa "un dolç, plasant ris" (XIV, 25-26), cal que obeeixi les lleis de natura: "car tart o prim vos en retra lo guatge", XV, 28.⁹

Enlloc de les pàgines que vaig dedicar a aquests poemes no es diu que el tema de la consulta a l'arxiprest és l'aplicació a l'amor humà de la llei dels fets de natura, inclosa la història primigènia de la humanitat, que regula el funcionament del món sublunar i especialment la conservació de les espècies vivents: aquest és el principi de generació que permet contrarestar la corruptibilitat que distingeix aquest espai de la creació dels cercles superiors, que en són exempts.¹⁰ S'insisteix, en canvi, en el fet que es tracta d'un desplegament de casuística escolàstica de l'estil dels que molestaven la sensibilitat humanística de Petrarca, fenomen detectable també en *Lo Somni* de Bernat Metge (Badia 1983, 121-123). Convé esmenar aquest error de perspectiva precisament perquè els poemes XIV i XV són aptes per a "establir l'horitzó cultural en què s'inscriu el nostre recull" (*ibidem*). Seguint un suggeriment de Jeanroy, l'anotació recorre al *Llibre de Sidrac* per documentar alguns dels assumptes tractats. Hauria calgut afegir en un lloc ben visible que un joc de preguntes i respostes en vulgar de tema natural cal posar-lo en relació amb una de les derivacions tardanes de la literatura de problemes i qüestions, la que floreix en les llengües vulgars precisament al

9. Thomasset 1990, per a una síntesi del pensament científic medieval sobre la natura femenina sotmesa al mascle i a la funció reproductora. Matfre Ermengaud defineix el "dreg natural" de la unió "de mascle ab fema", "lo qual nos apelam amor", en aquests termes: "Aquestz dezirierz naturals, / sabchartz cert que non es res als / mas talens et affeccios / qu'es entre femes e masclos / de se carnalment ajustar / per lur natura cosservar, / lo qual recep de natura / tota sentens creatura / e-l sec per l'azordenamen / de Dieu lo pair'omnipoten...", vv. 27269-27278, Ricketts 1976, 35-36.

10. Per això Aristòtil assigna a les esferes superiors a la de la Lluna una quinta essència diferent dels quatre elements que constitueixen les inferiors; no compartir exactament aquesta noció (vegeu, per exemple, Guillem de Conches) tanmateix no implica prescindir dels principis oposats i compensatoris de generació i corrupció. Lewis 1964, 109 recupera la distinció per a contextos literaris. Per a les polèmiques intel·lectuals hispàniques sobre la "necessitat natural" de l'amor, Cátedra 1989.

pas del segle XIII al XIV i que correspon a una de les primeres mostres de difusió popular dels continguts de la ciència heretada de l'antigor (Lawn 1963, XIII, 111).¹¹ La cultura tardomedieval es caracteritza precisament per la coexistència interactiva de productes d'origen divers: escolàstics, patrístics, folklòrics, clàssics, literaris i fins derivats dels incipients *studia humanitatis*.¹² Limitar-se a constatar l'absència d'aquests darrers als poemes XIV i XV del *Cançoneret de Ripoll* emmascara la qualificació específica que mereix, a la primera meitat del XIV, el recurs més o menys lúdic a un llistat de *quaestiones naturales*, en llengua vulgar i en un context líric posttrobadoresc. Retinguem doncs, la familiaritat dels poetes del *Cançoneret de Ripoll* amb els continguts de l'enciclopèdia, centrats en una natura que s'identifica amb el principi de generació, subjacent a la qüestió amorosa.

b) Del *Fraire-de-Joi e Sor-de-Plaser*

Coneixem amb el títol de *Fraire-de-Joi e Sor-de-Plaser*, unes noves rimades catalanes versemblantment adscribibles a la segona meitat del XIV (Grifoll 1995, 119). El text planteja l'acció, fonamentalment de tema amorós, al marge de tota noció de versemblança: la protagonista és una bella dorment de conte folklòric i el seu actiu enamorat se serveix d'encanteris fornits pel mag Virgili per tal d'accedir al llit on ella jeu en estat letàrgic. Els ingredients preternaturals afecten també el part miraculós de Sor-de-Plaser, posseïda per Fraire-de-Joi durant les seves visites furtives i sempre aparentment morta; tanmateix l'autor anònim sent la necessitat de justificar en termes estrictament tècnics que el nadó sigui capaç d'alimentar-se tot sol, davant de la mirada astorada d'una àvia que, en principi, havia anat a visitar una filla verge i encantada:

11. Vegeu també Lawn 1979. Precisament el *Llibre de Sidrac*, al costat del *Placides et Timéo*, pertany al gènere indicat, que fon materials de la tradició llatina amb d'altres de procedència oriental. Per al *Sidrac* català, vegeu Minervini 1982. Òbviament els nostres poetes fan un ús retòric i decoratiu d'un material cultural que devia ser prou present com perquè pogués ser reciclat d'aquesta manera.

12. Encara és vigent la fórmula de Billanovich 1976 pensada per a la Itàlia gòtica; per a una teorització fonamentada en materials francesos, Gumbrecht 1988. Per a una anàlisi recent dels continguts de la cultura catalana, Hillgarth 1991, I, 77-275.

Sovent reguardava la maire
sa filla, que vi engruixar
al terç mes, e al quart doblar, ...
e al novèn mes, sí com el temps
fo, hac la poncella un fill,
ses dolor e ses tot perill.
E el jorn que la maire venc
trobà el fill al braç, que tenc
la mamella e gent mamet,
si com natura li ho mostret,
ses null altre ensenyador;
e per ço disen li lligador:
natura mais que ensenyar mostra,
natura toll, natura força,
e fai pouca gran criatura ...¹³

La natura mostra a l'infant, sense cap altre *ensenyador* o mestre, com ha d'alimentar-se. Aquesta afirmació correspon a una sentència hipocràtica que Galè va fer famosa: "Les natures no tenen, en cap cas, mestre que les instrueixi".¹⁴ El que modernament anomenem instint és, en efecte, en la biologia antiga, una manifestació del poder de la natura. Segons el nostre text la natura "tol", és a dir, "elimina" i "força", és a dir, "obliga" o "empeny", per fer créixer les criatures. Hi ha una formulació molt propera en el *De naturalibus facultatibus* de Galè: "la natura no és posterior als cossos sinó molt anterior i més antiga"... "crea els cossos dels animals i de les plantes, amb l'ajut de certes facul-

13. L'única edició integrada dels dos manuscrits que ens han fet arribar aquesta obra és la continguda a *Blandin* 1983, 86; he verificat el text amb la transcripció de Massó 1932, 520 i també sobre una fotografia del manuscrit Estanislaú Aguiló de la Societat Arqueològica Lul·liana.

14. Tradueixo el francès de Galè 1994, I, 6-7 (nota 1); Galè cita la sentència hipocràtica amb variants al *De usu partium* 1,3 i al *De locis affectis* 6,6 (*ibidem*, II, 270), entre altres obres seves. En aquest darrer lloc explica que un cabrit que havia estat apartat de la mare, va saber triar la llet entre altres aliments i mamar "sense mestre". Com veurem més avall, es constata la circulació de mostres de pensament galènic en vulgar català al segle XIV, a partir d'adaptacions llatines d'origen àrab. Vegeu també la versió completa catalana dels *Aforismes* d'Hipòcrates amb comentaris de Galè, del ms. 568 de la Biblioteca Municipal de Bordeus.

tats de les quals les unes atreuen i assimilen les substàncies pròpies, i de les quals les altres eliminen les substàncies contràries...”.¹⁵

Aquesta teoria hipocràtico-galènica tan general havia navegat a través dels divulgadors àrabs fins als coneixements enciclopèdics bàsics al segle XIV, presents al bagatge cultural dels escriptors en vulgar, com ara els del *Cançoneret de Ripoll* (vegeu la nota 12). Fins aquí em sembla que, malgrat la precarietat del text, en aquest punt conservat per un únic manuscrit i amb llacunes materials (vegeu la nota 13), la interpretació té poc marge de dubte. En canvi, el terme “l·ligador”, al qual atribueixo, amb Massó, valor de subjecte plural asigmàtic del verb “disen”, és força més complicat. Per començar, els responsables de *Blandin* 1983 editen el text de manera que la partícula “li”, que precedeix “l·ligador” i que per a mi és l'article determinat occità, nominatiu plural, esdevé pronom datiu singular, referit a natura, la qual hom anomena “l·ligador”, en singular. Per acceptar aquesta lectura, gramaticalment possible, caldria documentar que, com que la natura “l·liga”, hom l'anomena “l·ligador” (o “l·ligadora”). A l'espera que l'edició crítica anunciada del *Fraire-de-Joi* resolgui aquest problema, resulta senzill argumentar que certs dipositaris del saber mèdic, que saben com funciona la natura, puguin ser designats amb el terme “l·ligador”.

La relació del camp semàntic “l·ligador”, “l·ligadura”, “l·ligar” amb la pràctica mèdica i la filosofia natural no apareix documentada als diccionaris catalans, però es pot relacionar el mot amb l'ús terapèutic de talismans (pedres, herbes, pergamins o papers amb missatges) *l·ligats* al cos: en llatí d'aquests remeis se'n deia *ligaturae*. Heus ací dues mostres del remei: “Item prenets smaragde, que es pedra preciosa, e port-la *liguade* al coll continuament e guarra-lo perfetament” o “Item prenets esmarachda, que es pedra preciosa e *ligats-la-li* al coll e fer-li-a passar l'exir del ventre e li confortara lo estomach”.¹⁶ Un metge que recepta *ligaturae* bé podria ser un “l·ligador. Els glossaris llatins medievals documenten les *ligaturae* en el sentit d'“amuleta quaedam ad arcendos et

15. Traduït del francès de Galè 1994, II, 20.

16. Farauó 1945, 205; es tracta d'unes receptes copiades al ms. 216 de la B. Universitària de València, ff. 73v i 77v, respectivament. Roca 1919 parla de la banya d'unicorn i d'altres talismans custodiats a la casa reial de Barcelona, vegeu-ne les pp.52-53, que remetent al registre 1657 de Martí I a l'ACA, ff. 11v, 24v, 32r i 66r.

depellendos morbos quae aut ad collum suspendebantur, aut circa alias corporis partes *alligabantur*".¹⁷ Les *ligaturae* (i presumptament els **ligatores* que les prescriuen) són conegudes des de les *Històries naturals* de Plini endavant, sobretot d'ençà que es va popularitzar la versió de l'opuscle del metge àrab del segle IX Costa ben Luca, *Liber de ligaturis physicis*, falsament atribuïda a Arnau de Vilanova (Thorndike 1923-1958, I, 654 i seg.). De Galè a Bernat de Gordon, els metges no van descartar el valor d'aquesta forma de guarir que limita amb la màgia natural, sobretot si la *lligadura* va acompanyada del que hom anomenava *caràcters* o signes guaridors. La generalització del procediment és especialment vistosa als receptaris populars com el que he citat més amunt, malgrat que des dels temps de sant Agustí i de sant Isidor fos habitual relacionar les lligadures amb les arts diabòliques que ronden totes les supersticions, la qual cosa conduïa a condemnar-les sense pal·liatius.¹⁸ Heus ací que un suggeriment etimològic per a un mot d'interpretació dubtosa, però indubtablement adscrit a la terminologia natural, ha plantejat una incompatibilitat ideològica que cap lector de literatura tardomedieval no hauria de menystenir: la dels moralistes i els metges.

17. Du Cange 1884, V, 103-104: hi ha una columna sencera de documentació amb textos de metges i amb la condemna d'Isidor: vegeu la nota següent. Arnau de Vilanova al *Liber de parte operativa* (Vilanova 1520, f. 124r,2) parla de les *ligationes* entre els remeis contra els desordres humorals.

18. A les *Etimologies* VIII,30, es debel·len totes les formes de superstició: "Ad haec omnia pertinent et ligaturae execrabilium remediorum, quae ars medicorum condemnat, sive in praecantationibus, sive in characteribus, vel in quibuscumque rebus suspendendis atque ligandis" (Oroz 1982, I, 716). El passatge ressona d'unes línies del *De doctrina christiana* agustiniana, II,20,30: "Ad hoc genus pertinent omnes etiam ligaturae atque remedia, quae medicorum quoque disciplina condemnant, sive in praecantationibus, sive in quibusdam notis quos characteres vocant, sive in quibusque rebus suspendendis atque illigandis, vel etiam aptandis quodammodo, non at temperationem corporum, sed ad quasdam significaciones aut occultas aut manifestas; quae mitiore nomine physica vocant, ut quasi non superstitione implicare, sed natura prodesse videatur..." (Martín 1969, 127). Vegeu encara aquesta observació d'Agustí, que sona actual: "Aliud est enim dicere, Tritam istam herbam si biberis, venter non dolebit; et aliud est dicere, Istam herbam collo si suspenderis, venter non dolebit. Ibi enim probatur contemperatio salubris, hic significatio superstitiosa damnatur" (II,29,45; Martín 1969, 141).

c) Saber moral *versus* saber natural

Quan la dimensió natural de l'home s'avantposa a la moral, es dispara l'alarma dels deixebles dels pares i dels doctors de l'església: en la perspectiva prioritària de la Salvació només pot ser un error i la metàfora del metge de l'esperit és tan vella com la pastoral cristiana. Ja ho diu Ramon Llull al capítol 115 del *Llibre de contemplació*:

Com los metges qui sanen les ànimes sien, Sényer, mellors metges e pus nobles que los metges qui sanen lo cors, per ço car han pus noble ofici e pus profitós, ¿com pot ésser, Sényer, que los metges qui sanen lo cors són mills logats e mills obeïts e més pregats e demanats que los metges qui són endreçadors e curadors de les ànimes? (OE, I, 347)

El saber natural dels metges, ja hem tingut ocasió de recordar-ho, té un dels seus pols en el principi de generació, com es desprèn d'aquesta definició de natura formulada per Guillem de Conches en termes prearistotèlics al s. XII i copiada, en la seva versió catalana, fins al XV:

So nos diu Tullius que greu cosa és de dir què és natura, mas enperò deïm: natura és forsa donada a les coses que fa semblans coses de semblans, axí con d'òmens nexen òmens, e de bèsties, bèsties, e axí de les altres coses semblans.¹⁹

19. Badia, en premsa. Vegeu el text llatí a Ronca, en premsa: I,7,3 "Vt ait Tullius, *difficile est naturam diffinire*; sed tamen, ut hic hoc nomen accipitur, natura est uis quaedam rebus insita, similia de similibus operans. Opus igitur est naturae, quod homines nascuntur ex hominibus, asini ex asini, et sic de aliis". L'esment de Ciceró és merament ornamental, ja que remet al *De natura deorum* III, 93, on es diu que és difícil de definir la natura dels déus. A darreries del mateix segle XII hom va recuperar en aquest punt l'autoritat de la *Física* aristotèlica, que els chartrians no coneixien: per exemple, Beauvais 1965, II, 1372. Vegeu a la nota 47 com la glossa, segurament heretada d'una antiga anotació, matisa el concepte de natura segons la definició dels "filòsofs" i la dels "metges". Per al text de la *Física*, 192b, traduït del francès: "Tots els éssers per natura mostren posseir en ells mateixos un principi de moviment i de repòs, alguns de lloc, altres d'augment i disminució, d'altres d'alteració... perquè la natura és principi i causa de moviment i de repòs per a la cosa a la qual pertany primàriament, per ella mateixa i no per accident" (Aristòtil 1986-1990, I, 59).

Entre els poetes-filòsofs del segle XII com Alà de Lille, la fascinació del poder creador de la natura podia donar lloc a construccions literàries d'alta volada espiritual,²⁰ en canvi, en el context dels hereus dels trobadors i dels autors de noves rimades del XIV català, l'evocació de la natura reclama immediatament el que Ausiàs March en deia els "fruits que na Venus conrea" (47, 30), els quals, com repetien cada dia els predicadors, són essencialment dignes de blasme en tot allò que no afecti l'engendrament de fills legítims. Qualsevol reivindicació de l'amor que no ho sigui també de la continència —la lírica occitana del XIII ja desenvolupa aquest motiu, i el *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud— esdevé sospicte, d'ençà que el discurs escolàstic penetra les ments dels usuaris laics de la cultura: són els efectes del poder formatiu de l'homilètica i dels tractats devots i doctrinals en vulgar, com els que va produir fra Francesc Eiximenis.

Xavier Renedo té en curs de publicació la seva edició anotada del *Tractat de luxúria* inclòs en el *Terç Llibre del Crestià*: Eiximenis hi explica, entre moltes altres coses i amb la documentació pertinent, quins són els fonaments teològics de l'error que cometien els metges i els qui se'ls creuen quan assenyalen valors positius —encara que siguin estrictament terapèutics—, en la pràctica de les relacions sexuals.²¹ Fonamentalment es tracta del problema general, ja esmentat, de l'avantposició errònia de la salut del cos a la de l'ànima i també de la degradació concupiscent de la sexualitat humana, específicament corrompuda pel pecat original.²²

Arribats en aquest punt, interessa assenyalar que als segles XIV i XV la llengua vulgar vehicula i, per tant, difon entre els laics, tots dos discursos, el moral i el mèdic. Heus ací una qüestió concreta, que deixa

20. Em refereixo a la *Cosmographia* de Bernat Silvestre, o a l'*Anticlaudianus* i al *De planctu naturae* d'Alà; vegeu el treball de W. Wetherbee a Dronke 1988, 21-53. Per a Alà, Natura ha dotat l'home de raó i des d'aquesta perspectiva pot aparèixer fins i tot com a horitzó moral. Pocs rastres d'aquesta literatura platonitzant arriben a les lletres catalanes (vegeu l'ús que Metge fa de l'*Anticlaudianus* al *Llibre de Fortuna i Prudència*).

21. Cadden 1993, 258-277 mostra la flexibilitat de la tradició mèdica i moral medieval davant de la qüestió "Is sex necessary?".

22. Mentre no es publiqui Renedo en premsa, remeto a Renedo 1992 i Renedo 1996.

veure la magnitud del desacord entre les dues perspectives. Les raons del discurs moral queden exposades en aquest eficaç “eximpli” procedent del *Dotzè* (Wittlin 1986-1987, II, 187):

Legim del rey Ferrando de Castella que hanch no volc jaure ab fembra sinó ab sa muller; e com tingués assetgat Gibraltar e fos malalt greument, estec-li dat consell que agués a fer ab fembra; en altra manera, que ell morria. E respòs que si s'abi'a morir, que ell no faria contra lo manament de Déu, qui diu: No faràs adulteri. E dien que com la muller li fos luny e ell no volgués leixar lo setge, que aquí morí de la dita malaltia.

No em consta que aquesta anècdota formi part del llegendari dels reis castellans medievals anomenats Ferrando, tot i que el sant conqueridor de Sevilla, que els hagiògrafs presenten com a model de castedat i devoció, fóra un bon candidat. No hi ha dubte que el consell curatiu que “agués a fer ab fembra” procedeix dels metges de capçalera del rei: són prou coneguts tant el valor que s'atribuïa a l'evacuació sistemàtica de les anomenades superfluitats del cos, com el dany que podia derivar-se de la retenció forçada de tals secrecions.²³ La rebel·lió ètica de l'heroi eiximenià és una declaració de guerra contra la preeminència dels valors naturals sobre els morals, davant de la qual els frares reaccionen amb energia:

Caeterum cum anima fit multum praeciosior corpore, sub interminatione anathematis prohibemus, ne quis medicorum pro corporali salute aliquid aegroti suadeat, quod in periculum animae convertatur. (Beauvais, 1965, II, 1074)

Prenc les raons del discurs natural del text mèdic català medieval més famós, el *Speculum al foderi*, un tractat d'higiene sexual i d'andro-

23. El *Regiment de sanitat* d'Arnau de Vilanova, al cap. 6, toca la qüestió “de nedeyar les sobrefluitatz, e del ajustament carnal” de forma brevíssima: diu que convé practicar la sexualitat i dóna algunes indicacions de quan fer-ho (Batllori 1947, 130-131). Vegeu Jacquart 1985, 109-120, 202-213. Heus ací aquest resum galènic del problema al *Speculum* català, copiat a continuació del text que porta la nota 26, més avall: “La suma de la raó: no té prou si no ix la sperma con és necessitat, cor la natura no féu res debades, cor cascuna cosa posà en son lloc e en son cors per tot lo profit que d'ella se segueix en aquells qui volen guardar la salut”.

logia, que encara deu el seu prestigi a l'escàndol que el mer esment del sexe desvetllava quan va ser exhumat a principis de segle.²⁴ Ara que tenim bastant controlades les fonts àrabo-llatines de l'opuscle en qüestió i atès que avui els infants aprenen la teoria del coit a l'escola primària, em sento autoritzada a reproduir el passatge següent:²⁵

Alscuns dixeren que no havia profit en lo *fotre* en null temps. Los qui açò dixeren, digueren gran mentida, e contra açò que vesen cascun dia e de açò que dixeren los savis Ypocràs e Galièn en aquesta rahó. Cor Galièn dix en la sexta *partida* de son libre "Dels membres composts" que los hòmens jóvens qui han molta sperma, con tarden molt lo *fotre*, *afeixuga-los molt lo cap*, e *calfen-se*, e perden lo mengar: per conseqüent moren. E yo matex viu hòmens de molta sperma *qui* staven de *fotre* per santedat, que refredaven lurs corsos, e perderen los moviments, e tornaren en gran tristor sens rahó, e avé lur manera de oradura, e perden lo menjar. E altresí viu un hom qui lexà lo *fotre*: dabans con l'usava molt, menjava bé e era sa, e despuys que l'lexà, no podia menjar, e si menjava era fort poc e no l'podia digerir; e quant havia mengat, *somiava e era senyal* d'oradura; e puys tornà usar lo *fotre*, e guorí, e perdén tantost los accidents.²⁶

24. Jacquart 1985, 187 comenta el misteri que envoltava les proves d'impremta de l'edició (no publicada) de Miquel i Planas, que estudiosos com Bohigas o Beaujouan encara s'havien d'intercanviar en privat en temps força recents. Avui, a més de Solomon 1990, comptem, pel cap baix, amb un facsímil, una edició en microfítxes, dues tesis doctorals (com a mínim), una edició de bibliòfil, amb traducció castellana, i sengles versions de butxaca, catalana i francesa. Queda pendent, tanmateix, una edició crítica responsable del text: vegeu la nota 26.

25. Solomon 1990, XVI-XVIII indica l'anònim *Liber minor de coitu*, un tractat llatí d'origen salernità (Montero 1987, Montero 1991). Hi ha elements de tradició oriental al text (les posicions coitals) la font concreta de les quals no ha estat descrita (Jacquart 1985, 190).

26. Text de Solomon 1990, 59-60, "Lo quart capítol que parla en lo profit de lo foder", amb incorporació en cursiva de solucions del fragment del ms. 10.162, 101v-109, de la B. N. de Madrid, "De no leixar fer la obra". Aquesta versió, força poc acurada, és lliure dels castellanismes i occitanismes del ms. 3.356 de la mateixa B. N. de Madrid, que és el que edita Solomon. He corregit "foder" per *fotre*, "cabesses" per *caps* i "apesugar" per *afeixugar*, a banda d'oblits del ms. base: cap de les edicions que circulen no es planteja aquests problemes.

Es tracta d'un dels passatges del *Speculum*, que reprèn gairebé a la lletra la seva font, el *Liber minor de coitu*, el qual, al seu torn, segons l'anotació de Montero 1987, 78-81, no fa més que desenvolupar parafràsticament una cita de Galè: la primera persona d'"E jo viu hòmens de molta sperma..." i d'"altressi viu un hom qui..." és una adaptació catalana de l'adaptació que l'anònim llatí va fer de l'experiència clínica exposada en la remota font grega. La refutació de la continència radical és, doncs, galènica, però els usuaris medievals hi han afegit un toc polèmic contra l'ideal cristià de santedat asexual i han carregat les tintes de les conseqüències mentals de l'abstenció: al capítol 6 del *De locis affectis* de Galè els continents aberrants són "atletes" o "cantants" i els efectes deleteris de la castedat, a més de psíquics (alteració malencònica), són també físics (atròfia dels membres afectats per la disfunció).²⁷

En una temptativa d'emular els procediments compositius de Joanot Martorell, hom podria dramatitzar l'exemple d'Eiximenis posant en boca dels metges que aconsellaven el rei malalt el text de l'anònim del *Speculum*: la primera persona i l'espurna polèmica fins i tot tenen un component dialèctic escaient a la situació fictiva.

d) Nocions tècniques i llenguatge literari

La llengua catalana dels segles XIV i XV era, doncs, l'escenari de discursos sectorials, que podien arribar a manejar nocions força especialitzades i fins a esdevenir vehicle únic de la circulació de certes fonts, com és el cas del *Speculum* suara esmentat (vegeu la nota 25). La permeabilitat entre els diferents àmbits culturals de la baixa Edat Mitjana, al·ludits al final de l'apartat a, té un reflex immediat en la penetració d'aquestes nocions especialitzades —de vegades expressades en el lèxic tècnic corresponent—, en el llenguatge d'ús general i fins en l'específicament poètic. L'escassa tradició d'anotació de textos catalans antics

27. Galè 1994, II, 273. El *Speculum* remet a un "libre dels membres composts" que Solomon corregeix pel *De locis affectis* a la seva traducció (Solomon 1990, 13, 100-101). La diversitat d'opinions sobre el valor del coit arriba a les enciclopèdies (Beauvais, 1965, II, 1230-1231: "De coitu et eius iuvementis", "De nocumentis eiusdem").

no ha assumit aquesta observació en la totalitat de les seves implicacions. El dèficit que vull assenyalar afecta, especialment, expressions enganyosament poc enigmàtiques: parlo de la detecció i interpretació de termes o girs polisèmics, que en un context determinat només s'expliquen en accepcions que no són a l'abast d'un lector no especialitzat.

El primer exemple que ofereixo és mostra alhora de les insídies de la polisèmia i de la importància de la "ciència de naturales". Si el metge lleidatà Jaume d'Agramont escriu: "car, segons los *naturals*, posada causa e raó sufficient, per necessitat s'à a seguir la obra" (Agramont 1971, 92, 12-13), ningú no dubta que el mot en cursiva es refereix als filòsofs naturals, que eren els estudiosos de la *Física* i dels *Parva naturalia* aristotèlics que s'ensenyaven a les facultats d'Arts de les universitats medievals a partir de la segona meitat del XIII.²⁸ En canvi, cap edició anotada de March no glossa adequadament el mot quan apareix, amb la mateixa accepció, al poema XVIII, "Fantasiant amor a mi descobre":

Als *naturals* no par que fer-se pusquen
molts dels secrets que la deïtat s'estoja,
que revelats són estats a molts martres,
no tan suptils com los ignorants i aptes.²⁹

Si hom llegeix el mot en cursiva en la mateixa accepció que en el text d'Agramont, s'aclareix l'oposició entre el saber natural dels filòsofs i el saber sobrenatural dels màrtirs. Els primers no poden accedir als secrets de la divinitat que, en canvi, poden ser revelats als segons. Els màrtirs no posseeixen la subtilitat del saber universitari, que és propi dels filòsofs aristotèlics, aptes per al seu ofici, bé que ignorants de la saviesa divina.

28. La revolució intel·lectual del nou Aristòtil va comportar la prohibició de llegir les seves obres naturals a París, com és ben sabut (vegeu Grant 1979). A Tolosa, en canvi, les obres naturals d'Aristòtil eren al *curriculum* des dels dies de la fundació (Molinier 1879, 605); també eren vigents a Oxford (Weisheipl 1964, 173-175). No sorprèn gaire, doncs, la presència d'una llista d'obres aristotèliques de tema natural a la *Doctrina pueril* lul·liana, adreçada a un fill que bé podia esdevenir estudiant universitari (Schib 1972, 178-180).

29. Ferraté 1979, 43, vv. 49-52. La lectura recomanada per Pagès i Bohigas entén per *naturals*, "éssers naturals", amb la qual cosa la frase esdevé força obscura (Bohigas 1952-1959, II, 690).

La lírica d'Ausiàs March, com veurem, és especialment propícia per a multiplicar aquesta mena de postil·les, precisament perquè, com ha estat descrit, incorpora al llenguatge poètic nocions tècniques, teològiques, filosòfiques o mèdiques; però no és un cas únic. Així el poema I de son pare, Pere March, "Al punt que hom naix comença de morir", enumera diversos motius de la misèria de la condició humana, i proposa, com a remei, el menyspreu del món i l'exaltació del servei de Déu. Un dels punts clàssics de les meditacions sobre la misèria de l'home és la repugnància dels seus orígens físics: el fàstic dels lúbrics exercicis (l'"àvol marchanteria"), previs a la fecundació de l'òvul i, no cal dir, del "sutze loch hon la mayre·ns tenia", és a dir la matriu, que acull l'embrió. La gradació de repugnància culmina amb la menció de "la viltat de qué·ns hac a noyrir", expressió que per al poeta designava la sang menstrual, secreció abominable per excel·lència, de la qual, tanmateix depenen, segons la medicina galènica vigent a les universitats tardomedievales, la nutrició intrauterina i, com es dirà més avall, l'origen de l'humit radical. L'editor, Lluís Cabré, documenta aquest particular amb el *De animalibus* de sant Albert, en l'esfera de l'alta cultura, i amb el *Llibre de Sidrac* en la dels coneixements naturals a l'abast dels laics del segle XIV (Cabré 1993, 135).

Trobar resolt un cas com aquest en l'edició d'un text català antic és una novetat de la literatura erudita dels noranta que cal aplaudir. La norma havia estat, en qüestions d'aquest tipus, el silenci o la lectura impròpia. No és elegant ni constructiu insistir en aquesta mena d'accidents de la pròpia tradició; per això em limito a posar un únic exemple que afecta un tecnicisme fonamental per entendre la literatura tardomedieval en conjunt. L'excel·lent edició de l'*Espill* de Jaume Roig que devem a Ramon Miquel i Planas va acompanyada d'un volum de notes encara imprescindible. La que glossa el primer vers d'aquesta sèrie: "tens *hereos*, / bestial furia / de gran luxuria" (vv. 12104-12106), però, no encerta la interpretació del fragment (Miquel 1929-1950, I, 180; II, 370). L'editor, en efecte, reporta i esmena amb poca fortuna la lectura intuïtivament correcta del seu predecessor Chabàs, que relacionava el mot en cursiva amb el terme grec que designa l'amor. No era fàcil ni habitual accedir a la bibliografia forastera als anys en què treballava Miquel; l'edició del *Tractatus de amore heroico* d'Arnau de

Vilanova (McVaugh 1985), on queda aclarit l'essencial sobre l'*amor hereos* o amor-passió de tradició mèdica i poètica, recorda que la primera monografia sobre la qüestió, provocada per la interpretació d'un vers de Chaucer que reporta l'estranya expressió, és la de Lowes 1914.

Ara que circula un cabdal notable d'informació sobre el particular (Ciavolella 1976, Wach 1990, Beecher 1990), fins i tot en idiomes hispànics (Cátedra 1989, Cantavella 1993), el futur anotador de l'*Espill* podrà cridar l'atenció sobre el fet que la malaltia d'amor que Salomó retreu a Roig en el passatge citat dels vv. 12104-12106 al principi del llibre tercer, és una broma generada per l'ús marcat d'un terme tècnic, típica de l'autor. El protagonista de l'*Espill*, en els dos llibres anteriors, no consta que hagi sucumbit a la passió d'amor, com tants poetes enamorats i protagonistes de novel·la (Ausiàs, Tirant...). Enlloc, en efecte, no s'ha parlat de coses tals com l'error inicial de l'estimativa, els anhels d'impossible eternitat amorosa, o els folls esclats del desig: el lector tan sols ha vist fracassar quatre vegades el protagonista en qüestió en l'intent de casar-se com Déu mana. Anomenar *amor hereos* el propòsit de matrimoni, tot relacionant-lo amb la fúria de la luxúria, forma part de l'exageració-distorsió misògina que ofereix l'*Espill* amb efectes còmics; és sabut que Roig juga a ultrapassar els límits del sentit comú identificant la felicitat del mascle amb l'absoluta separació entre els sexes, la qual cosa als ulls d'un metge era perfectament antinatural (vegeu Carré a Badia 1994, 202-219).³⁰

Retreure cegueses accidentals de la pròpia tradició crítica té perdó si el cec és qui, com ara l'orador que us parla, amenaça d'erigir-se en fiscal. Podria glossar, en efecte, diverses mostres de ceguesa de Badia 1993, detectades per altri.³¹ Prefereixo comentar jo mateixa un

30. Vegeu l'expressió emprada en sentit propi i amb el context mèdic escaient a la *Consolació o Avis d'amor* de Lluís Icart: "e pels mots dels antichs / qu'en medecina tràitan / ... / que.z ereos s'apella" i "mostra les passióis / d'ereos ten nompnat / ab pols mot retardat", Molas 1984, 137.

31. En les notes de lectura d'"Axí com cell qui en lo somni es delita" (Badia 1993, 167-180), es recullen textos paral·lels i evocacions temàtiques per a interpretar el text com un desenvolupament del tema de l'enyorament malaltís del temps passat en termes genèrics: només la tornada insinuaria la possibilitat d'una interpretació amorosa ("Plena de seny, quan amor és molt vella..."). Ara Cabré 1995, 119-127 ha demostrat que el primer vers del poema, on s'esmenta el somni moralment suspecte que provoca l'afèrrament morbós al passat, per a un lector del XV, al·ludia inequívoca-

punt fosc de la pàgina 233, on s'afirma que el sentit del darrer vers de la tornada del poema 46, "Veles e vents han mos desigs complir", és que "l'amor és com el joc dels daus, pur atzar", ampliant un suggeriment de Bohigas 1953-1959, III, 9. Heus ací la tornada en qüestió (Ferraté 1979, 106):

Amor, de vós jo en sent més que no en sé,
de què la part pijor me'n romandrà,
e de vós sap lo qui sens vós està:
a joc de daus vos acompararé.

La confrontació del passatge amb les altres dues ocurrències marquiànes de la comparació de l'amor amb el joc de daus mostra clarament quins són els pressupòsits del seu discurs sobre l'amor; vegem, doncs, la tornada del poema 90 i els vv. 272-275 del 128 (Ferraté 1979, 215 i 437):

Amor, amor, aquells són decebuts
qui en joc de daus e dones han llur bé,
car menys ferm res la fortuna no té:
de mal en bé dins un punt són caiguts.
Lo seu delit té fora el puny
qui en joc de daus met tot son bé
e qui en amor de dones té
lo seu entendre i voluntat.

La literatura mèdica s'afegeix al paral·lelisme entre el jugador i l'enamorat, que sotmeten als daus o a les dones l'entendre i la voluntat; vegeu aquest passatge del *Lliri de medicina* del mestre montpellerenc del segle XIV Bernat de Gordon, que retradueix de la versió castellana, impresa el 1495:

---

ment a l'amor hereos, des de dintre mateix de la tradició lírica i amb el suport de la filosofia natural i de la moral. L'enutjosa indeterminació del record feliç, esdevingut instrument de tortura psicològica, i la desconexió de la tornada es resolen en la recuperació d'un discurs compacte, que permet de desplaçar l'atenció de la crítica cap a la funció prologal del text (i d'altres problemes més ardues). La il·luminació del primer vers del corpus marquianà arrenca de la teoria escolàstica dels somnis, en la qual convergeixen el saber moral i el natural (Cabré 1995, 121, nota 6).

I per això la virtut estimativa, que és la més alta entre totes les virtuts sensibles, mana sobre la imaginativa, i la imaginativa mana sobre la concupiscible, i la concupiscible mana sobre la virtut irascible, i la virtut irascible mana sobre la motora dels lacerts, i aleshores mouen tot el cos menystenint l'ordre de la raó. I per això es mou i va de dia i de nit menystenint la pluja i la neu i la calor i el fred i qualsevol perill de qualsevol condició, perquè el seu cos no pot trobar satisfacció. I la virtut concupiscible no s'atura perquè creu que les coses tristes s'equiparen a les millors, i més i tot que si fossin delectables. I encara que naturalment la tristesa sigui digna de ser evitada, per això no es deté aquí en aquest cas, que l'enamorat, de tant cec com està, per una mica de vil delectació creu i li sembla que el que produeix tristesa és delectable. I ELS JUGADORS TAMBÉ FAN UNA COSA SEMBLANT, que pel delit de jugar als daus i de la taverna van nus a l'hivern i dormen per terra, i per això no es deté, que bé prou que ho coneixen ells si és delit o tristesa, i volen escollir sobretot la tristesa per una mica de delit, I AIXÍ HO FAN AQUESTS ENAMORATS. (II, 20; Cull 1991, 108)

El fet que una comparança entre l'amor i el joc de daus s'il·lumini amb un text de divulgació mèdica, no vol pas dir que en March el discurs moral no determini el natural. De fet, Bernat de Gordon ja incorpora en les seves consideracions mèdiques un judici moral negatiu sobre el comportament equivocat dels qui segueixen una estimativa foraviada i contrària a la raó. Donat el tema d'aquest parlament, però, discutiré encara un cas, on convergeixen dues nocions psico-biològiques que, un cop emmarcades en la tradició científica, impliquen un canvi en la puntuació d'una estrofa cèlebre d'Ausiàs March. És la darrera del poema 11, "Quins tan segurs consells vas encercant," (Ferraté 1979, 28):

Null hom conec, o dona, a mon semblant,
 que, dolorit per amor, faça plànyer:
 jo son aquell de qui es deu hom complànyer,
 car de mon cor la sang se'n va llonyant
 per gran tristor que li és acostada;
 seca's tot jorn l'humit qui em sosté vida
 e la tristor contra mi és ardida,
 e, en mon socors, mà no s'hi troba armada.

Aquí es fa menció de dues qüestions naturals: (1) la sang s'alletunya del cor, i (2) l'humit radical s'asseca; la tristesa és indicada com a causa del primer dels fenòmens: "li" a "li és acostada" entenc que fa referència al cor. No em consta, en efecte, que es pugui descriure una influència directa de la tristesa sobre l'humit radical sense implicar abans la calor natural que resideix al cor; per això he traslladat la pausa sintàctica que Ferraté i Bohigas posen després de "llonyant" al vers següent, després d'"acostada". He triat un punt i coma enlloc d'un punt perquè la tristesa també actua a través del cor de la qüestió (1) sobre l'humit de la (2); la represa del mot tristesa al penúltim vers, d'altra banda, subratlla el protagonisme d'aquesta passió de l'ànima en el conjunt de la situació.

La qüestió (1), doncs, al·ludeix a un moviment *centrífug* de la sang respecte del cor, que March explica amb més detall al poema 102, 103-104 (Ferraté 1979, 268). Vegem-ho. Pel fet d'estimar follament es troba en un estat d'alienació ("fora seny romanc/ e sentiment"); encara que es reconeix moralment responsable de la situació, és incapaç de posar-hi remei reconciliant la raó perduda amb la seva ment:

Partit me trob com si hom me serràs:
si em vull aunir, lo cor me trop sens sang.

Hi ha dos passatges més, d'altra banda, on March descriu un moviment *centrípet* de la sang respecte al cor. Al poema 69 la visió de l'estimada posa el poeta en un tal estat d'exaltació "que no m'acordi si só en terra o en mar / i els membres lluny del cor tinc refredats". La por paralitza la llengua i la indeterminació emotiva té efectes somàtics als vv. 49-56 (Ferraté 1979, 153):

Per esta por, vana la pensa està,
sens dar consell per execució.
No és senyor, en tal cas la raó:
l'orgue del cos desbaratat està.
La mà no pot suplir en lo seu cas,
mou-se lo peu no sabent lo perquè,
tremolament per tots los membres ve
perquè la sang corre al pus llas.

El membre més cansat és el cor, receptor de l'impacte de la passió d'amor, descrit en termes de ferida al poema 87, 271-274 (Ferraté 1979, 204), quan s'al·ludeix novament als efectes somàtics de l'enamorament:

Lladoncs lo foc d'amor bé no s'amaga
e los meus ulls public lo manifesten
e les dolors mes sangs al cor arresten,
acorrent lla on és donada plaga.

Aquí la sang que, com en el cas anterior, es precipita al cor, el membre ferit, és feta responsable d'aturar-hi el dolor: precisament abans s'ha vist que el cor, retenint la sang, no pot exercir cap control sobre els altres membres.

Aquests moviments de signe contrari de la sang, centrífug i centrípet, pressuposen tenir present que el cor és el centre de la calor natural i de l'esperit vital i no pas una bomba aspirant-impel·lent com ens resulta espontani creure als lectors del segle XX. Els coetanis de March creien espontàniament, en canvi, que l'esperit vital és la força que fa circular la calor natural pel cos a través de l'humor sanguini, calent i humit. El fet que March no parli mai a la seva obra d'esperit en sentit mèdic (només apareix l'accepció filosòfica d'esperit *versus* matèria) no vol pas dir, naturalment, que hàgim de prescindir d'aquesta noció bàsica que, com és veu al text de Joanici que copio al final de l'apartat quart, forma part dels conceptes més elementals de la biologia antiga.³² L'esperit vital, situat al cor i vinculat a les artèries i a la respiració, depèn de l'esperit natural, situat al fetge i vinculat a les venes i a la nutrició, i genera en el cervell l'esperit animal, vinculat als nervis i a la sensació. L'esperit animal és, al seu torn, responsable del moviment voluntari i rep també ordres de l'ànima intel·lectual (Beauvais 1965, II, 1200-1202). Les connexions entre els diferents esperits són reversibles: l'esperit animal actua, per exemple, vistosament sobre el vital en l'enamorament (del cervell al cor, vegeu el text de Bernat de Gordon).

32. Siraisi 1990, 97-114. En un repàs vigilant de les nocions psico-biològiques presents al corpus del poeta només trobo que els quatre humors del cos, en contínua mutació i oposició, són un paral·lel de la variabilitat dels estats d'ànim (94, 17-24).

La bibliografia sobre l'*amor hereos* (Ciavolella 1976, 79; Beecher 1990, 59-82; i, sobretot, Bird 1940-1941, 132-133, que reuneix llocs d'Aristòtil, Avicenna i sant Albert) reporta insistentment la teoria segons la qual el goig, que és un estímul anímic calent, augmenta la calor natural del cor i fa que l'humor sanguini s'expandeixi (per això enrogim), mentre que la tristesa, que és freda, disminueix la calor natural, concentra la sang al cor, i produeix l'efecte contrari (per això empal·lidim). És evident que no és aquesta l'explicació dels passatges de March que he citat, ja que vénen a dir exactament el contrari: la tristesa aparta la sang del cor (moviment centrífug) i l'exaltació dolorosa per la visió de la dama la hi precipita (moviment centrípet).

La qüestió (2), la de l'humit que s'asseca, en canvi, encara que cap comentarista de March no l'anoti en sentit propi, la va resoldre Cerveró 1987, 43 a propòsit d'un passatge jocós del *Procés de les olives* de Gassull, on es diu que, per a un vell, l'aparellament és un factor de rejuveniment: "Y aquella serà la sua costella/ Pera conservar-li lumit radical" (Miquel 1911, 64, vv. 1639-1640). Cerveró comenta: "De fet, l'humit radical o nadiu és un terme d'Avicenna per a designar una substància que alimenta i dona suport a la calor natural. Prové dels principis de la generació —semen i sang menstrual— i va consumint-se al llarg de la vida a causa de la seua conformació ígnia i aèria. En cas de no produir-se cap malaltia, el vell mor en exhaurir-se l'humit radical i, per tant, cessar la calor natural". El sermó XIX de sant Vicenç Ferrer (Sanchis 1932, 215-225), que està construït sobre la comparació entre les set menes de febres i els set pecats capitals, relaciona la febre hèctica amb l'esgotament de l'humit radical; això dóna idea de fins a quin punt la noció formava part de l'horitzó quotidià de la baixa Edat Mitjana.

Com diu Cerveró, el *Canon* d'Avicenna va difondre a Occident, a partir del segle XIII, la noció d'humit radical, de remot origen galènic: convé recollir de McVaugh 1974 que Llull i Vilanova van escriure al tombant del XIII al XIV pàgines innovadores sobre aquest punt de teoria mèdica. El ms. espanyol 563 de la B. N. de París ens permet de llegir en català precisament el llibre del *Canon* d'Avicenna que tracta de les febres, que, com s'ha vist a la cita de sant Vicenç, tenen un punt

de contacte amb l'humit radical.³³ Així doncs, els contextos mèdics en què apareix la noció d'humit radical solen ser dos: la descripció de la febre hèctica, és a dir permanent, que pot esdevenir mortal si arriba a assecar patològicament l'humit que alimenta la vida-calor, i la de la vellesa, l'edat seca i freda que precedeix l'extinció de la vida, entesa, seguint Galè, com la combustió d'una llàntia (Niebyl 1971).³⁴ La qüestió dels orígens de l'humit radical, al·ludida per Cerveró, la deixo de banda perquè no té res a veure amb el lloc d'Ausiàs que ens ocupa, encara que més amunt l'hagi esmentada, a propòsit de Pere March.

Les enciclopèdies del XIII recullen d'Avicenna (ms. esp. 563 de la B.N. de París, f. 7r) que algunes passions de l'ànima, com per exemple la por, poden produir accidentalment una febre efímera, és a dir, passatgera, la qual pot arribar a esdevenir hèctica, és a dir, permanent, si la causa no cessa; ja sabem que la febre hèctica ataca l'humit radical, de manera que l'aclariment de la qüestió (2) plantejada per March, de retruc il·lumina la qüestió (1):

33. Pereira 1979, 27 recorda els llocs on Llull esmenta la noció d'humit radical al *Liber chaos* i al *Liber de levitate et ponderositate elementorum* i la seva particular interpretació d'una noció a la qual Arnau havia dedicat un opuscle (vegeu McVaugh 1974, 276-280). El *Libellus de humido radicali* (Vilanova 1520, ff. 38v-ff. 42v) d'Arnau pertany a l'ambient universitari del pas del XIII al XIV, que a Montpeller, va viure la introducció de Galè al curriculum dels estudis i la fixació de les nocions centrals de la medicina, que no gaire més tard es van popularitzar gràcies a llibres com el *Lliri de Medicina* de Bernat de Gordon (Garcia 1982).

34. Heus ací dos passatges del quart llibre del *Canon* d'Avicenna en català on es parla de les tres menes d'humors que la febre hèctica destrueix. En cursiva la frase on s'equipara la consumició de l'humor radical dels membres del cos i la del ble de la llàntia metafòrica. La vida és l'escalfor de la flama de l'esperit vital que necessita el combustible de l'humor radical (Hall 1971): "A la humor primera sembla lo oli del blese qui és en la lantea, e la humor segona és semblant a l'oli qui és dins la sustància del cos del blese. E la terça humor és semblant a la humor per què són conjunctes les parts de què's pres lo blese ... E quant són guastades les humors de la primera espècia de la febre que és apelada èticha, comença a les humors que són de la part segona e roman axí com la lantesa quant l'oli és cremat e comença a guastar lo oli que és dins lo cors del blese e açò és la segona espècia; e aquesta espècia és apelada de sequetat, e ha accident e començament e migà e fi.

Emperò aquell que aplegua a la fi del disseccament no-n pot profitar: és fort tart que li pusca ajudar medecina, sinó an aquells que Déus vol ajudar, e més que més quant ve que la carn és consumada. E quant és afinada aquesta humor e comença a deguastar les humors de la part terça, axí com comença a cremar lo cors del blese quant l'oli és cremat, e la humor radical: adonchs l'espècia terça" (BNP, esp. 563, f. 57r).

Tristitia est ingressus naturalis caloris ad interiora corporis paulatim, intantum ut quandoque corpori febrem afferat unius diei; cuius si diuturnius fiat tempus, fortiter calefacit corpus et omnia membra; solidatur quoque calor naturalis principalibus membris, fitque corpus humidum, quemadmodum hectica febris. (Beauvais 1965, II, 1233)

La tristesa, malgrat la seva fredor, és una de les causes, al costat de l'exercici immoderat, l'estudi exagerat, les vigílies i els capficaments, que escalfen l'esperit animal i a través d'ell el vital: així ho explica amb admirable claredat Bartomeu l'Anglès (VII, XXXIV; Bartomeu 1964, 311). L'alteració tèrmica de l'esperit vital, provocada per la tristesa com si fos una febre hèctica, encén el cor, el qual reparteix la seva escalfor exagerada als membres a través de la sang: la calor natural esdevé calor ígnia, amb caràcter morbós, capaç de consumir-ho tot (Beauvais 1965, II, 1285). Aquesta calor, semblant a la de la febre hèctica, és la que acaba posant en perill l'humit radical de l'interior dels membres, condició de la vida (Beauvais 1965, II, 1296; vegeu el text de la nota 34).

Atribueixo a la precarietat dels meus coneixements i no a una confusió de March (o de la seva font real) els desacords de detall que es puguin detectar entre els seus versos i les enciclopèdies (per exemple, Beauvais 1965, II, 1285). Queda en ferm, tanmateix, que la tristesa, per arribar a assecar patològicament l'humit radical, cal que actuï sobre l'esperit vital del cor a partir de l'esperit animal del cervell. Quan l'esperit vital afectat desequilibra la calor natural, l'humor sanguini s'allunya del cor com en els quadres morbosos de la febre hèctica; la puntuació del passatge que proposo ho reflecteix. Goso creure que la dilucidació del perill morbós precís que representa l'excés de tristesa esmentat als versos que ens ocupen beneficia la comprensió global d'un poema que comença amb una patètica confrontació entre la vida i la mort.

III. Traduccions científiques al XIV i al XV

Fa un moment he esmentat el manuscrit espanyol 563 de la B. N. de París, que conté la versió catalana de part del *Canon* d'Avicenna, llibre de referència bàsic de la medicina escolàstica. Com succeeix per al *Dragmaticon philosophiae* de Guillem de Conches, sembla que el català és l'única llengua vernacla que ofereix una traducció tardomedieval d'aquesta obra.³⁵ Tot i que fa de mal localitzar en les històries lingüístiques i literàries nacionals europees, l'existència de traduccions de textos científics als diversos vulgars medievals està ben documentada.³⁶ Malgrat que hi ha algunes edicions d'aquests materials (vegeu els catalans, per exemple: Faraudo 1933, etc., Solomon 1990, Vernet 1957-1958, Veny 1971), es tracta d'illots d'informació en un oceà d'incògnites, ja que fins fa molt poc no ha existit un autèntic discurs crític sobre la ciència en vulgar a la baixa Edat Mitjana: tot just ara les connexions electròniques internacionals estan aconseguint d'obrir el diàleg entre els editors de traduccions en les diferents llengües. En l'absència de catàlegs sistemàtics accessibles per àmbits lingüístico-culturals i, no cal dir, d'anàlisis comparatives, qualsevol generalització valorativa és un salt en el buit. Per això no és recomanable especular sobre el fet que el català vehiculi un grup força notable d'obres mèdiques descriptives de contingut universitari, al marge de les circumstàncies concretes que

35. Que existí una versió completa del *Canon* d'Avicenna al català consta per la carta de Pere el Cerimoniós a Hug de Santa Pau recollida a Rubió 1908-1921, I, 335. Per a Guillem de Conches, vegeu Badia 1985-1986 i Badia, en premsa.

36. Vegeu Beaujouan 1972 i Mettmann 1983 per a la Península Ibèrica; Thomasset 1988, Charmasson 1988 i Halleux 1988 per als textos francesos; Brunel 1935 per als occitans; Altieri 1984 i Dardano 1994 per a la Península Itàlica; Robbins 1970 i Voigts 1989 per als testimonis en anglès mitjà.

les van produir (i que el catàleg en elaboració esmentat a la nota 1 aclarirà en una part important). Em refereixo, a més dels tres còdexs parisencs descrits a l'Apèndix, als *Aforismes* d'Hipòcrates comentats per Galè (B. Mun. de Bordeus, 568), que ja he esmentat a la nota 14.

Ja advertia Altieri 1984, 897:

Comunque, con tutte le attenuazioni del caso, possiamo dire che, mentre ha un senso parlare al singolare di "comunicazione letteraria"..., per quanto riguarda la comunicazione scientifica non è lecita l'omogeneizzazione del prodotto, dei produttori e dei consumatori. Soprattutto per scienze che hanno forti risvolti applicativi, economici, sociali, non si può parlare di *una* letteratura, ma occorre contemplare un fascio di realizzazioni che corrono a livelli diversi: da quello alto, speculativo, e accademico, a quello basso, empirico e "meccanico", attraverso una gradazione intermedia che –per certe discipline e in certi periodi– può essere molto complessa.³⁷

El fet, doncs, que els diversos estudiosos hagin definit les peculiaritats específiques de les existències manuscrites de cada domini lingüístic no ens hauria de fer perdre de vista la qüestió de l'heterogeneïtat dels materials apuntada suara.³⁸ Partint de l'experiència dels materials catalans, crec convenient de matisar la insistència de certa bibliografia francesa en el caràcter intel·lectualment poc compromès de la ciència en vulgar. Això no exclou que els textos predominants siguin més aviat "pràctics" que no pas "teòrics" ni que la dispersió dels materials en forma de receptes de tots colors no sigui aclaparadora. Heus ací la severa valoració dels materials vulgars francesos de Thomasset 1988, 310:

37. En el cas italià, la impossibilitat de parlar de textos vulgars científics com un tot homogeni té un fonament lingüístic més enllà dels desnivells entre literatura especulativa i divulgativa (exemplificats respectivament amb l'*Anatomia* de Mondino de' Liuzzi i el *Tresor dels pobres*): existeixen nombroses versions de textos científics en variants dialectals, que la tradició literària que arrenca de Dante i desemboca a la crítica contemporània té problemes per tractar, ja que no pertanyen a la *lingua*. El cas més impressionant és la versió del *De proprietatibus rerum* de Bartomeu l'Anglès al mantovà del segle XIV, feta per Vivaldo Belcazer, Dardano 1994, 528 i *passim*. Per a la traducció occitana d'aquesta obra capital de la vulgarització científica de la segona meitat del segle XII, Brunel 1935, 72.

38. La Península Ibèrica, per exemple, destaca per la influència àrab, la falta d'un coixí escolàstic sistemàtic i la precocitat en l'ús del vulgar (Beaujouan 1972, 166).

La recherche sur les écrits médicaux en ancien français ne peut révéler les étapes du développement de la description anatomique, des théories du fonctionnement de l'organisme; elle est plus apte, en revanche, à montrer les différentes applications du savoir médical... Face à cette construction de l'esprit qu'est la continuité du développement scientifique, le passage en langue vulgaire apparaît souvent comme une rupture, parfois même suivie d'une régression du niveau des connaissances et de la pensée.

Aquesta regressió intel·lectual dels textos en antic francès respecte als llatins té, per a l'estudiós esmentat, una explicació en la pràctica mèdica (i no es pot pas dir que el *milieu médical* francès medieval no hagi estat analitzat: Jacquart 1981). Vegeu, doncs, encara Thomasset 1988, 313:

Pour ce qui concerne le français, rien ou presque rien du travail de réflexion sur les textes, des raffinements de la médecine galénique, des innovations de la pensée arabe ne trouve place dans les textes conservés. Ce n'est ni l'histoire de la transmission des textes, ni le développement du savoir qui provoque la multiplication des textes en langue vulgaire, le dialogue avec la pensée savante en latin, mais plus simplement la structure, l'organisation du monde des praticiens de la médecine.

Com he dit més amunt, com que no hi ha bases per a generalitzar, cal acceptar els dictàmens sectorials. Si Altieri 1984 no exclouïa un nivell intel·lectualment alt per als textos italians, Voigt 1989, 381 i 383, també ens adverteix d'una cosa semblant pel que fa als materials en anglès mitjà:

It is easy to cite highly sophisticated and little known vernacular versions of medical texts associated with the University learning, some of which suggest intelligent interaction with the text by the translator and the addition of commentary... There has been a tendency to identify with the Middle Ages a mutual exclusivity of learned, Latin culture on one hand and popular, vernacular culture on the other, and to perceive that split as breaking down in the sixteenth century; ... It appears, however, that, in England at least, the disfunction had been bridged in the fifteenth century by scientific and medical writings...

Com ja he apuntat, la valoració de les traduccions científiques als vulgars dels segles XIV i XV abastable a partir de la bibliografia general està mediatitzada per les circumstàncies de cada tradició nacional. Així, per exemple, la coneguda feblesa dels estudis occitans més enllà de la gran lírica del XII fa que només comptem amb algunes edicions aïllades (la *Cirurgia* d'Albucassis, la *Natomia* de Mondeville) i que tot just als noranta del nostre segle apareguin els primers programes de recerca sobre aquest sector (vegeu els Butlletins de l'Associació Internacional d'Estudis Occitans), que disposa de tresors com la versió de l'enciclopèdia de Bartomeu l'Anglès citada a la nota 37. Que la realització d'aquesta traducció depengui de la iniciativa del magnat Gastó de Foix (Brunel 1935, n. 248) fa pensar en el cas castellà.

La magnitud del projecte científic d'Alfons el Savi de Castella, en efecte, que implica de ple la llengua vulgar de la cort en la importació de determinats productes àrabs, fa que les històries literàries espanyoles acullin un capítol sobre els orígens de la prosa del XIII que, necessàriament, s'ocupa de textos astronòmics (Deyermond 154-173, però també Samsó 1994 i Garcia 1994). Com s'ha vist per les referències de la nota 1, no és aquest el cas de la tradició catalana: el repertori de les traduccions científiques cal anar-lo a buscar en fonts extraliteràries. La qual cosa no deixa de ser perfectament entraonada: vegeu la tipologia de les fonts d'on procedeix la informació per a les diverses tradicions europees que he evocat fa un moment. Concretament en el cas italià, és la història de la llengua l'indret on apareix més informació sobre traduccions científiques (Dardano 1994).

Si hom interroga, doncs, fonts d'història lingüística catalana, detecta el lloc comú de la importància del lèxic científic. Els termes en què planteja el problema Moll 1982, on es parla de sorpreses i perplexitats davant dels materials examinats, mostren que hi havia, si més no fa catorze anys, un dèficit important d'informació de base. D'una banda, ha mancat l'hàbit d'incorporar al discurs interpretatiu general les edicions de textos astronòmics i mèdics de Faraudo, Vernet, etc., repetidament esmentades en aquest discurs; de l'altra, l'existència de les versions mèdiques que he anat citant al darrer apartat (Avicenna, Joanici, Razés, etc.) només ha arribat als compiladors de repertoris de manuscrits, com ara Bohigas 1985. Crec, doncs, que convé englobar

els textos científico-tècnics catalans de Mettmann 1983 al discurs general de la història de la llengua. Això implica, naturalment, posseir monografies prèvies sobre aquests textos, que ens solucionin coses tals com la datació o ens permetin accedir a anàlisis de les característiques idiomàtiques.³⁹

Tal com explico al pròleg de Badia, en premsa, i a alguna altra banda, el panorama dels primers textos catalans d'un cert gruix pot adquirir un nou caire amb la consideració de les traduccions mèdiques, a més de les jurídiques, de les històriques i de les pastorals (vegeu Moran 1994). Aquesta mateixa circumstància, tot i les observacions sobre l'heterogeneïtat dels materials científics d'Altieri 1984, permetria de bastir una *altra* història de les traduccions catalanes medievals, més enllà dels esquemes construïts per als materials específicament literaris que retrobem en els manuals de Rubió 1984 i Riquer 1964. En efecte, si l'arrencada de les versions que comporten una preocupació estilística i literària es produeix *grosso modo* a partir de 1350 i s'estén per tot el segle següent, els anostraments de textos de contingut doctrinal, entre els quals la cirurgia i la medicina tenen un paper tan destacat, comencen pel cap baix cinquanta anys abans. La constatació posa en primer pla el paper cultural del regnat de Jaume II, en el curs del qual els nostres avantpassats van estrenar, bé que amb rendiment desigual, una universitat pròpia a la ciutat de Lleida (Martí de B. 1990-1991; McVaugh 1989).

Per tal de mostrar com un text no literari de principis del XIV pot contenir elements d'estil no gens desdenyables per a un historiador de la literatura i presentar un domini de l'idioma atractiu per a un historiador de la llengua, proposo la lectura del pròleg que el cirurgià valencià Guillem Corretger va avantposar a la seva versió catalana del *Tractat de Cirurgia* del dominic italià Teodorico Borgognoni (1205-1298). McVaugh 1994, 229-230, documenta Guillem Corretger entre 1288 i 1308 i assigna la traducció de Borgognoni a la primera dècada del XIV. Garcia 1990, 89 esmenta una altra traducció d'aquest tractat de cirur-

39. Em consta que el director de la col·lecció "Els Nostres Clàssics" té emparaulada l'edició de diversos textos científics catalans medievals, sobretot tractats de cirurgia i regiments de pesta.

gia, datable també als primers anys del XIV, conservada en un ms. de Graz.⁴⁰ Els tractats de cirurgia són segurament els textos mèdics medievals més traduïts a totes les llengües vulgars, ja que s'adreçaven a uns professionals de la sanitat que, precisament perquè pertanyien a un rang inferior al dels metges universitaris, no sempre tenien accés als estudis superiors ni a la llengua llatina: vegeu Garcia 1988 i Garcia 1989. El text que segueix és al ms. 212 de la B.N. de París, f. 1r; noteu la complexitat sintàctica dels períodes i el domini del discurs teològic en el preàmbul:

Lo començament del libre lo qual compilà frare Thederich de l'orde dels predicadors, explanat per Galièn Correger de Mayorcha. E contén-s'i al comensament quina cosa és cirurgia.⁴¹

En nom de la senta e no deptable Trinitat ho essència, so és assaber, lo Pare, e'l Fil, e'l sent Sperit, la qual Trinitat regonec e creu ésser III persones e i Déu; e en nom de la gloriosa Mare sua, en la qual la persona del Pare e del sant Sperit tramès la persona del Fil pendre carn humanal, la qual persona del fiyl no-s perté per essència de la persona del Pare e del sant Sperit, comens jo, Guillem Correger de Mayorcha, aprenent en la art de cirurgia, a translatar de latí en romans catalanesch aquesta obra de cirurgia, cor en tots feyts deu hom apelat la ajuda del devinal nom e la gràcia del sant Sperit, que fassa lo comensament e la migania e la fin acordar; cor sen la ajuda de Déu res ben no pot ésser feyt.

Per assò jo, veent que alcuna partida de los surgians qui són en la seyoria del noble en Jacme, per la gràcia de Déu rey d'Aragó, no enten los vocables latins, cor tots los hòmens d'aquestes nostres encon-

40. McVaugh 1993, 93, n. 101, apunta que potser es tracta d'una única traducció, revisada també durant la primera dècada del XIV. Mentre no tinguem una edició crítica d'aquesta obra, almenys hem d'arraconar els errors resumits a Bohigas 1985, 100-101. Bohigas hi desmenteix certes fantasies cronològiques i lingüístiques de Griera, però no denuncia la falsa catalanitat de Teodorico de Borgognoni; es tracta d'una confusió heretada de la tradició erudita dels dominics i dels tractadistes del XVIII per Torres Amat, d'una banda, i per l'erudit alemany Ludwig Karl (1929), d'una altra.

41. Noteu l'error de còpia "Galièn" per l'abreviatura de Guillem. Segons McVaugh 1993, 93, Guillem Corretger era valencià: que aquí es digui que és de Mallorca cal atribuir-ho a la seva anada a la Universitat de Montpeller, que pertanyia a aquest regne.

trades obren més per pràctica que per teòrica, cor aquela quax de tot meynsconexen —e assò lur esdevén cor tots llibres de cirurgia, los meylors, són compostz en latín, e, jassia que éls los agen, emperò no poden trer enteniment acabat, cor no apregueren tant de gramàtica que puguen saber la expositió de los vocables latins—, e per assò caen en error ho en confusió per ignoràntia; e axí no tant solament nou a éls la lur ignoràntia ans és dampnosa axí con per mort a molts qui cobe-segen ésser curatz per ells de nafres o plagues o d'autres malauties a les quals lo humanal cors és sotmès.

Per assò jo propòs, nostre Seyor atorgant a mi gràcia de complir, explenant la obra conplida per frare Thederich de l'orde dels preycadors, la qual obra tramès quant planerament l'ac conplida a l'honorable pare per la divinal gràcia N'Andreu, bisbe de València, d'equel matex orde, sots tenor de les letres que-s seguexen.

IV. La “ciència de naturales” lul·liana i el context vulgar

Posar en relació el pròleg de Guillem Corretger amb la prosa científica de Ramon Llull és gairebé una obvietat, donades les coincidències geogràfiques, temàtiques i cronològiques entre aquest text i diversos aspectes de l'opus lul·lià; cal, doncs, incorporar aquesta relació, com la que es pot establir amb la prosa del *Dragmaticon* català (Badia 1985-1986), a un discurs interpretatiu general sobre la “ciència de naturales” en Llull, atès que, sobretot ell, i en menor grau també Arnau de Vilanova, són els màxims representants de la literatura científica produïda en català a l'Edat Mitjana.⁴² L'obvietat desemboca en primera instància en la suspensió d'un judici radical a propòsit de l'estranyesa del fet que Llull se servís del català per a tractar temes científics: caldrà precisar que les obres de Ramon més antigues (1271) són tot just una trentena d'anys anteriors a les primeres documentades en aquest idioma i que el que tenen d'extraordinari resideix més aviat en el gran projecte de l'Art que no pas en el recurs al vulgar.⁴³

42. Vegeu Batllori 1947 per a la migrada producció catalana de Vilanova i Garcia 1982 per a la seva dimensió universitària. La nova edició en curs de l'obra llatina d'Arnau farà que no calgui recórrer a Vilanova 1520. Per a una actualització sobre Arnau, vegeu els dos darrers volums de *l'Arxiu de Textos Catalans Antics*, 13 (1994) i 15 (1995). Els escrits arnaldians o para-arnaldians sobre alquímia són un filó important de producció en vulgar, que limita amb el corpus alquímic pseudo-lul·lià i s'hibrida amb la producció científica en occità.

43. La condició de “laicus religiosus” de Llull, en un segle que va veure pujar als altars sants mullerats, matisa l'estranyesa de l'ús del vulgar als seus escrits pastorals i missionals. L'existència de polemistes religiosos laics i autodidactes, com Inghetto Contardo, també insisteix en la mateixa direcció. A tenir present també el pragmatisme de Llull en la tria de l'idioma de difusió de les seves obres i el seu insistent plurilingüisme.

D'ençà dels treballs ja clàssics de Frances Yates i Robert Pring-Mill, el paper de la filosofia natural a l'interior del corpus lul·lià ha entrat a formar part de la crítica, tant pel que fa a la constitució de determinats mecanismes de l'Art mateixa com a la integració per part de Llull de materials concrets de la tradició científica. Descobrir connexions productives entre la literatura científica en vulgar català i textos lul·lians concrets és pròpiament feina d'estudiosos del lèxic antic. En aquest sentit és probable que sigui possible documentar fora del beat evolucions populars de mots savis com "feïca" per "física" (cap. 115 del *Llibre de contemplació en Déu*) o "metzina" per "medicina" (*passim* als *Començaments de medicina*), posem per cas, o retrobar les mateixes solucions en l'adaptació de tecnicismes, com aquell "tos" en sentit de "clatell", present a la *Doctrina pueril* i a altres bandes, que tradueix el llatí "puppis" per a designar anatòmicament l'occípit (Badia 1994a). Més enllà dels dominis del vocabulari tècnic, però, la tasca es complica. Ramon Llull, en efecte, sotmet les dades de la tradició mèdica o astronòmica a un tal grau d'essencialització, que molt sovint es fa difícil retrobar l'estil de la prosa científica a l'ús. El fenomen és especialment viu en les monografies sobre ciències "noves", com ara el *Tractatus novus de astronomia* (ROL XVII), del qual hi ha text català, o el conjunt de les obres mèdiques (Pereira 1979), una de les quals també té text català (*Començaments de medicina*, OS, II).

Un problema afegit és la imprevisibilitat del corpus lul·lià, en el sentit que és factible de trobar dades científiques útils per a una consideració contextualitzada als llocs on hom no espera de trobar-les en una primera aproximació: l'exemple clàssic és que la descripció del nocturlabi no sigui al *Tractatus novus de astronomia*, sinó al darrer capítol dels ja esmentats *Començaments de medicina* (OS, II, 493) i també a la *Nova geometria* (Millàs 1953, 42 i 78). La voluntat de remetre Llull al seu context cultural immediat, però, no s'ha d'aturar per tan poca cosa, especialment quan ens anem acostant a unes concordances completes, de moment del Llull llatí. D'altra banda, l'opus lul·lià també ofereix escrits poc impregnats de llenguatge artístic, els considerats més literaris, que es mostren força més abordables: em refereixo a obres tals com el *Fèlix*, en menor escala, l'*Arbre de ciència* i, sobretot la *Doctrina pueril*, que és un escrit pensat precisament per a transmetre el saber

corrent, tot just amb algunes lleus indicacions en la via dels hàbits mentals del negoci artístic.⁴⁴

Desenrotllar aquest programa d'integració del discurs sobre la prosa científica de Llull en un context vulgar lingüísticament proper comença per la recuperació dels textos que n'han de bastir el rerefons, qüestió que ja ha estat esmentada (vegeu la nota 39). D'aquí que ofereixi, per acabar, una altra mostra de prosa científica catalana que presenta una gran proximitat temàtica amb la primera part del capítol 88 de la *Doctrina pueril*, "De la sciència de medicina". Es tracta del primer tractadet de la *Isagoge* de Joanici, tret del ms. esp. 508 de la B.N. de París, descrit a l'Apèndix, notícia 3. Com es pot veure, la versió que transcriu no pertany al grup de les traduccions primerenques al català, coetànies de la fundació de la Universitat de Lleida: ni la factura material de còdex ni la llengua semblen datables més enrere de la segona meitat del XV. La *Isagoge* catalana del ms. parisenc no pot ser presentada, doncs, com la font immediata de Llull; tanmateix el seu contingut correspon als materials de teoria mèdica que Llull tenia a la ment quan va compilar la seva introducció mínima a la ciència dels metges.

Si la destresa literària del cirurgià Guillem Corretger, coetani de Llull, indueix una reconsideració de l'absoluta novetat de la prosa expositiva lul·liana, la lectura d'unes pàgines de prosa mèdica que remunta a les primeres importacions salernitanes del segle XII, ens recorda que a la baixa Edat Mitjana, des del català, hom va tenir accés a continguts tècnics d'una certa complexitat intel·lectual. Els còdexs supervivents, especialment els tres de la B. N. de París que cito a l'Apèndix, són una de les rares proves d'aquest fenomen, de què ja he parlat a l'apartat tercer, que no es produeix sense sorpreses per al lector. Per a mi ho han estat les glosses marginals que acompanyen la *Isagoge* de Joanici, que he transcrit en nota d'acord amb els fragments de text que comenten. La *Isagoge ad artem Galeni* llatina, atribuïda a Hunayn ibn Ishaq, un dels grans traductors del grec a l'àrab, sembla

44. Llull, que ha anat postil·lant d'opinions pròpies l'exposició del catecisme (capítols 1-67) i de les ciències canòniques (capítols 73-79), revela les seves posicions declaradament quan introdueix un petit tractat sobre les religions (capítols 68-72) i tria les matèries diverses de l'enciclopèdia final (capítols 80-100): crida l'atenció, per exemple, el capítol 83: "De la manera segons la quall los infeels poden ésser convertits a la santa fe christiana."

que és un producte del cercle de Constantí l'Africà. El fet és que, a Salern, era llibre de text en llatí almenys des de 1100 (Jacquart, a Dronke 1988, 413) i va constituir la base de l'*Articella*, el manual més antic als *curricula* de les facultats de medicina medievals, inclosa la de Montpeller (Kristeller 1976; Garcia 1982, 99). Sembla fora de dubte que les glosses catalanes del ms. de París, que incorporen materials aristotèlics a un discurs galènic elemental, són traducció de les que la *Isagoge* va rebre a Salern al segle XII mateix, tal com les descriu Jacquart a Dronke 1988, 416 i segs. Heus ací, doncs, que un lector català del XV tenia accés no únicament als continguts d'una certa teoria mèdica, sinó que també podia tenir un tast de les sedimentacions de la *Física* aristotèlica, que van canviar la faç de la cultura científica al pas del XII al XIII (vegeu, més amunt, les notes 19 i 28).

Heus ací el text del ms. esp. 508 de la B. N. de París:⁴⁵

[1a] Ací comença lo libre de Johannissi de *Introductions del Art de Tegni*

Medecina se divideix o's deperteix en dues maneras ho en dues parts, ço és en tehòrica e en pràtica, de les quals dues, la tehòrica se departeix en tres parts, ço és en complecció de les coses naturals e de no naturals e aquelles qui són contra natura, de les quals la sciència de sanitat e de malaltia e de naturalitat ve e prosehèx. Quant fora és entès,⁴⁶ humors sobrapugen e habunden més que no deuen del cors natural, les quatre humors crexen, per la qual raó o significació se conex la malaltia.

De coses naturals

Les coses naturals són VII, ço és assaber aliments, compleccions, comissions, membres, virtuts, sperits e operacions. E alguns ajústan

45. Vegeu l'Apèndix, notícia 3. La *Isagoge* catalana també es troba al ms. Lat. 4797 de la B. Apostòlica Vaticana i, en brevíssims extractes del segle XVIII, copiats d'aquest darrer, al ms. 239 de la B. Universitària de Barcelona. En la transcripció he operat algunes correccions evidents fonamentades en la comparació amb dues versions llatines: Gracia 1974-1975 i Maurach 1978, procedents de recensions parcials diferents.

46. Maurach 1978, 151: "Cum ipsae naturales res extra cursum suum procedunt".

en açò IIII coses ultre les set demunt dites, ço és assaber, edats, colors, figures e la diffinició entre mascle e fembra.⁴⁷

De elaments simples

Los alaments són IIII, ço és assaber foch, àer, aygua e terra. Lo [1b] foch es calt e sech e lo àyer, calt e humit; l'aygua, freda e humida e la terra és freda e secca.⁴⁸

De les complexions

Les complexions són VIII, ço és vuit destemprades e una temprada. De les destemprades, les quatre són simples, ço és calt e fret, humit e sech, e les IIII compostes són axí com qual e sech, fret e humit.⁴⁹ Mas temprada és dita quant lo cors és dit sa ab temprament de aquestes.⁵⁰

De les complexions dels elaments

Les composicions ho comistions dels humors són IIII, ço és sanch e fleuma e còlera roge e malencolia. La sanch és calda e humida. La còlera roge és calda e seca. La fleuma és freda e humida. La malencolia és freda e secca. E aquestas humós açí les diré.⁵¹

De fleuma

De fleuma són V maneras, ço és assaber, ffleuma salsa, e fleuma dolça, e fleuma agre, e fleuma vítea, e l'altre fleuma natural. Ffleuma salsa és aquella qui és pus calda e pus secca de les [1va] altres maneras de fleuma. E aquesta és més en substància e s pus sutze de humor colè-

47. Nota al marge esquerre del f.1r: "Natura segons lo filosofff és dita en dues maneras. Natura és començament de moviment e de rapòs, e segons que natura és ferma de matèria de la cosa. Item natura segons lo metge és dita en IIII maneras, segons que natura és complecció, natura composició, virtut cogitativa de tot lo cors e natura segons ús e costuma."

48. Nota al marge inferior del f.1ra: "Item elament és començament de generació de craxament e de minvament de les coses caïbles e açò fayent la planeta."

49. Maurach 1978, 152: "calidum et humidum, calidym et siccum, frigidum et humidum, frigidum et siccum."

50. Nota al marge dret del f.1r: "Elaments són corsos o parts primeras del cos humà e és una de les coses qui no-s poden departir en parts de diverses formes, del masclament de les quals [són] fetes diverses spècies de coses engrants."

51. L'original també omet el tractament de la sang i passa a la flegma. Nota al marge dret del f.1r: "Egual mesclament o composició o conjunció és la qual contén agualment de les qualitats dels elaments. Item la comistió e hunió ho unitat de les coses covinents és ajustar les parts moltes o poques e de les coses ajustades."

riqua. E és altre fleuma dolçe anant a qualitat e humiditat, e aquesta és surtzada de humor sanguínea.⁵² E és altre fleuma qui és dita vítreia, la qual nex de fort gran frigiditat ab congelament e fas-se axí com en lo[s] vells e en los quals és aminvade la qualor natural. E és altra manera de fleuma freda e humida, e aquesta no ha sebor nomenada, mas retén la pròpia fredor e humor.⁵³

De còlera roge

Còlera roge se dividex o departex en v maneres, car à-y una manera de còlera la qual és rosade e clare e naturalment e substancialment, e aquesta à nom còlera rúbea, lo comançament ho neximent de la qual és del fetge. E à-y altre còlera la qual se apella citrina, lo comançament de la qual és per comistió o composició de fleuma ayguosa e de còlera roge, emperò aquesta és menys calda. À-y altra còlera samblant a mujol d'ou, la qual se apella vitel·lina, la qual nex per mesclament de fleuma congelade e de còlera rossa; clara-verda, a manera de mal robí, lo neximent de la qual és majorment del stómach.⁵⁴ À-y altre manera de còlera verda a manera de verí, per ço cor ell nax de fort gran crament, la qual ha pròpia calor e pròpia malícia. E són dues altres [1vb] spècies de còlera ultra les v demunt dites, la una de les quals ha nom fumosa, l'altra à nom índica.⁵⁵

De còlera negre

La còlera negra, ço és malencolia, és en dues maneres e à tres sabós, so és dolçe, stíptic e pòndich.⁵⁶ La una manera és natural a manera de

52. Maurach 1978, 152: "Et est dulce pertinens ad caliditatem et humectationem infecto sanguine."

53. Nota al marge inferior del f.1rb: "Simpla comistió és aquella en la qual hun alament sobrabunda segons qualitat e segons quantitat". Nota al marge esquerre del f.1va: "E és altre fleuma agre anant affrigiditat e siccitat e aquesta és surtzadade de malencolia." (Una taca d'humitat ha esborrat una primera nota del marge esquerre del f.1va, de la qual es veu el calderó vermell i algunes lletres soltes a la dreta).

54. Entre la descripció de la còlera vitel·lina i la verda hi ha un salt d'igual a igual, cf. Maurach 1978, 152: "Est et colera similis vitellis ovorum, quae nascitur ex commixtione flegmatis coagulati et colerae rubeae clarae, quae est minus calida. Quarro modo est colera viridis quemadmodum prassium, cuius origo est magis a stomaco."

55. Nota al marge superior del f.1vb: "Membres són cossos los quals se engenren de comixtions de humors primerament e sens malitia."

56. Els tres sabors no consten als originals de què dispo.

fessa de sanch o de parturbació d'ela, e conex-sa ésser en los colèrichs e per colors negres com ella hix de fora damunt e davall. E aquesta manera de còlare verament és freda e seca. E és altra manera de còlera negra fora de natura causade de la desús dita, e lo comansament e des-sacament d'ella, adustió,⁵⁷ ço és cramament de humors colèriques. E aquesta manera verament és appellade còlera negra e és pus laugera de la primera manera avent en si quax fomositat e qualitat mortal, ço és que han qualitat mortal.

De membres

Dels membres són en IIII maneras, de les quals alguns n'í à principals per ço com són fundament de matèria. E aquestes són IIII coses, ço és a saber, lo servell, lo cor, lo fetge, los collons. E són altres als quals servexen als damunt dits membres principals, axí com són los nirvis, los quals aministren al servell, e les artèries servexen al cor, e les venes al fetge; los vexells [2a] seminals⁵⁸ qui administren la sperma als collons.

Són encara altres membres havent pròpies virtuts en si, les quals ell[s] mateix se ragenen e sta en ells la lur pròpia qualitat, axí com són los ossos e tots los cartilatges e los membres qui són entre la carn e lo cuyro e los musclos e lo grex e la carn.

E és altra manera de membres, los quals han forsa e pròpies virtuts e én principi e vigor dels fundaments principals. Aquests són axí com lo stómach e los ronyons e los budells e los lacerts. E per ço com aquells han lurs pròpies virtuts, perhò han començament dels membres principals; desigen la viande e transmuden-la, ço és aquella digereixen. Lur[s] operacions segons natura, e encare altres pròpies virtuts, les quals vénen a ells dels principals fundament[s] dels quals sí és lo sentiment e⁵⁹ la vida e lo moviment voluntari.⁶⁰

57. Ms. *aducció*, Maurach 1978, 152: "adustione."

58. Ms. *seminats*. Gracia 1974-1975, 317: "vasa spermatica."

59. Ms. *a*.

60. Nota al marge inferior del f.1vb: "Nota lo sentiment és en tres maneras, ço és sentiment e moviment que és alt de natura de ànima mudans, axí com en les bèsties brutes. Item natura de ànima racional, so és que la vida és en quescun membra particular e nex e ve de calor lo spirit vidal per les artèries e lo nudriment ve del fetge."

De virtuts

Les virtuts són tres parts, so és assaber, virtut [natural], spiritual e virtut animal.⁶¹ De la virtut natural sí és una entre les altres qui amministra e l'altra la qual ha administrat. Adés fa generació, e adés nodrex, e adés perex.⁶² E la virtut la qual amministra are desige, ara retén, ara cou, ara gita fora les coses les quals servexen a la virtut qui perex la cossa qui rep e nodrex lo nodriment. Axí com la virtut servex e provehex a la virtut nutri[2b]tiva, e la virtut generativa servex altres dues virtuts, la una la qual li muda la viande e l'altre la qual [és] en formació; e les obres de la virtut informativa són sinch, ço és assaber, asimilitiva e concave, perforable, aspre e blane.⁶³

De les virtuts spirituals hixen dues coses, la una és operativa, e de aquesta hix aquella qui example lo cors en les artèries e les streny e de la operació nexen aquestes coses, ço és indignació, ire, victòria, senyoria, seviesa, soli[ci]tut, ço és cor jos.⁶⁴

La virtut sodica: ço és animal, la qual ha ordonat e comprèn; la segona és aquella la qual se mou per moviment voluntari; la terça és virtut sensitiva.⁶⁵ De la virtut qui ordona e compon e discern si nexen la fantasia en lo front, lo enteniment ho la cogitació en lo mig loch del servell, hon és la rahó, e la mamòria en lo occipin, detràs la virtut voluntàriament movent o movedora qui mou los lacerts, per los quals

---

Nota al marge superior del f.2ra: "Ira és felonía de coratge de les partides de dintre a les foranes trencant com l'animal desiga complir venjansa pensada de lonch temps per la ira; aci fets ho ira és en sentiment de sanch engir lo cor. Indignació és] element voluntat de anegrir (?)."

61. Maurach 1978, 153: "est uirtus naturalis, est et spiritualis, est et animalis. Virtus siquidem naturalis una est quae ministrat, altera cui ministratur."

62. Potser millor "peix"; aquest *perex* tradueix una forma del verb llatí "pasc", en el sentit de "fer créixer". Maurach 1978, 153: "Sed naturalis virtus, cui ministratur, modo generat, modo nutrit, modo pascit."

63. Maurach 1978, 154: "Sed operationes informativae uirtutis quinque sunt: assimilatiua, concaua, perforabilis, aspera et lenis."

64. Maurach 1978, 154: "Operatiua vero virtus est, quae cor dilatet et arterias, et iterum constringit; ab operata haec nascuntur: ira, indignatio, uictoria, dominatio, astutia, sollicitudo."

65. Maurach 1878, 154: "Zodiaca uirtus tria complectitur, est una uirtus animalis, quae ordinat et componit et discernit, secunda quae movet voluntario motu, tertia sensibilis vocatur."

tots los altres membres passen, mas encara totes les altres parts qui-s mouen per moviment voluntari. E la virtut sensible se dividex e sta en la virtut visible e la virtut auditiva e oderativa e tactiva.⁶⁶

Dels sperits

Los sperits són tres. Lo primer és natural e aquest pren comensament del fetge, lo segon és vidal e pren comensament del cor, lo terç és animal e pren comensament del servell. Lo primer de aquest[s] va per venes, les quals no polsen e scanpe-s per tot lo cos. E lo segon per les [2va] artèries, e lo terç va als nervis, les quals se conexen en una mateixa manera e cosa en lo sperit, lo qual és la una part de les coses naturals, axí com havem dit de operacions.⁶⁷

De operacions

Les operacions són dues maneres. La una manera són operacions de les costuma (?) singularment complex so que pertany axí com és appetit de viande, per caliditat e per siccitat; la digestió, per caliditat e per humiditat.⁶⁸ E l'altra manera d'ells és que compon en dues coses, axí com és desig, spulsió; desig és compost de dues virtuts e l'altre és aquella la qual desige. L'altre és [s]pulsió antressí conposte de dues virtuts, la una qui gite, l'altre qui sent o desige.⁶⁹

66. Nota al marge dret del f.2rb: "la vir [...] engenedores [...] hon diu los infans mascles se conseben en la part dreta de la mare, les fembres en la sinestra. Mas l'ambrió, axí com diu Johannissi, la virtut natural, a la qual és administrat e a vegades engenant, crex". Una altra nota al costat de la virtut "sodica", és a dir "zodíaca": "En altre manera a vegades és dita allò solament qui és comensament de feynes per les quals essent lo regiment del nostre cos, e segons açò axí distant avirnit (?) és hàbit de la cosa ordonade en los membres e açò que és a ffer."

67. Als textos llatins de Maurach 1978 i Gracia 1974-1975 l'apartat de les operacions precedeix els dels esperits. Nota al marge dret del f.2rb: "Per los mestres és scrit sperit és una sobresa scieticha (?). Contén-s i al scomoviment a les virtuts del cos e de les sues actions." Una altra nota més avall: "Per los sperits vivim, per la calor nos regim, per les humós som nodrits, per los membres nos sostenim."

68. Errors de traducció i salts de còpia fan incompreensible aquest paràgraf. Maurach 1978, 154: "Operationes duobus modis sunt: sunt operationes, quarum unaquaque singulariter quod suum est perficit, ut est cibi appetitus per caliditatem et siccitatem, digestio per caliditatem et humectationem, retentio per frigiditatem et siccitatem, expulsio per id quod est frigidum et humidum."

69. Nota al marge esquerre del f.2rb: "Operatió és moviment de virtut e allò qui és fet. E açò pot ésser contra; operació o obra no fa, mes és feta per la virtut de la qual hix e fa allò en què és entesa."

Ací és acabada la primera pertícula en la qual tracta de les VII coses naturals. E en la segona pertícula tracta de IIII coses les quals són ajustades a elles, e primerament de les edats.

V. Recapitulació

El contacte amb exposicions de filosofia natural de caràcter divulgatiu i teòric escrites en català als segles XIV i XV restitueix a la ment de l'historiador de la literatura i de la llengua antigues una dimensió imprescindible i sovint oblidada del nostre patrimoni escrit medieval. És fonamentalment des d'aquesta experiència de lectura i d'exploració de fonts manuscrites que he concebut aquest discurs un xic erràtic, però que tinc la pretensió de creure que no resulta estrany a la tradició de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i del seu Butlletí.

Segurament no hauria adquirit la mica de familiaritat que tinc amb la "ciència de naturales" més corrent a la tardor medieval si no hagués dedicat força temps de la meva vida acadèmica a transitar pels textos lul·lians i, sobretot, si no hagués tingut contactes amb els historiadors de l'astronomia i de la medicina que he esmentat al primer apartat. El fet que els darrers estiguin treballant justament ara en la catalogació i l'estudi dels textos biomèdics catalans medievals ha estat també un estímul important. No cal dir que l'establiment de ponts entre la filologia i la història de la medicina, quan aquesta desemboca en l'estudi dels textos medievals que la difonien socialment, és una consecució irrenunciable.

És des d'aquesta perspectiva que he volgut dur a terme més amunt el recorregut del segon apartat a través d'una selecció de fragments literaris on palpiten una terminologia i una consideració de la realitat, que reclamen el coneixement per part del lector de l'entramat bàsic de nocions de "ciència de naturales"; res més que una suma d'indicis que permeten enfocar alguns graus l'òptica amb què llegim els textos tardomedievals: em refereixo a operacions tals com ara corregir la puntuació d'uns versos famosos.

La dada que explota l'apartat tercer és l'antigor i la qualitat de les traduccions mèdiques catalanes medievals, amb alguns suggeriments per a incorporar-ne l'estudi als panorames d'història lingüística i literària, si més no des del punt de vista de la construcció d'una prosa expositiva vulgar, la qual ofereix mostres de maduresa al tombant del segle XIV.

Aquests mateixos materials científics, conservats en còdexs com els descrits a l'Apèndix, permeten d'afinar, finalment, a l'apartat quart, alguns judicis generals sobre l'obra de Ramon Llull en el sentit d'expressar, per una banda, la novetat o l'estranyesa de l'ús que fa el beat de la llengua vulgar per a produir textos doctrinals i de remetre, per l'altra, els seus coneixements enciclopèdics a un horitzó intel·lectual proper.

Apèndix

Notícia dels manuscrits citats

1. Ms. Esp. 563 de la B.N. de París

Bohigas 1985, 101.

Incorporat a la B.N. posteriorment al catàleg de Morel-Fatio (1892).

Incipit: al f. 1r de la numeració romana en vermell, [Rúbrica] “En nom de Déu comença lo quart libre de la Avicenna”. [Text] “La febre és calor estranya que·s comprèn al cor e d’él parter [*sic*] migançant l’esperit e la sanch per les venes e per les artèries e va per tot lo cors e escalfa lo cors, calor qui dampna a les obres naturals, mas no axí com la calor de la ira ne del maltreyt.”

Explicit: al f. 166r de la numeració romana en vermell, “Ey tanbé aqueles medecines encarnans; és necessitat aliguar an aquestes naffres alcunes coses assuaujans e pren lana banyada en oli calt, posada desús. E si obs és fe-li cristiri e aprofita-li poch mengar. E Gualièn diu en lo libre de enginy de sanitat, e sia entenció tua per lo trenchament del mirach del ventre.”

El paper mesura 21 per 29 cm i és gruixut, amb corondells molt visibles i distants. Està constituït per: (1) un plec de sis cartes en blanc; (2) un de cinc cartes; als dos primers ff. s’inicia una còpia del text, que després torna a començar al plec següent (ff.13r-15v), segueix un f. blanc, 6 ff. de rúbriques que corresponen al cos del text (ff.16r-21r) i un altre f. blanc; (3) 14 plecs de sis cartes escrites regularment fins al f.166; queden dos ff. blancs al final. Les crides de plec a plec apareixen amb tota regularitat al marge inferior verso dels ff.12, 24, 36, 48, 60,

72, 84, 96, 108, 120, 132, 144 i 156. Hi ha doble numeració: els 22 fulls inicials la porten moderna en tinta negra i xifres àrabigues i els 166 següents, antiga i en tinta vermella i xifres romanes. El paper del primer plec porta una filigrana de corona que correspon amb molta exactitud al número 4615 de Briquet, localitzat a Muret el 1393 i a Perpinyà el 1397 i el 1398. El paper del segon plec és més difícil de fer correspondre als de Briquet (és un *Mont*: turó de tres cims molt aplanat dintre d'un cercle amb creu a sobre); s'acosta als números 11854, 11890, 11892, documentats a Itàlia al pas del XIV al XV, i a l'11868, documentat a Itàlia i també a Perpinyà sense data. Els altres 14 plecs porten filigrana tipus *Cloche*, que s'acosta a les Briquet 4063-4079, documentades a Itàlia, França i Alemanya també al pas del XIV al XV. Totes tres menes de paper són molt abundants i tenen aspecte i tacte homogenis. S'aprecien els ratllats del paper per a la còpia, que marquen la caixa.

El relligat és del segle passat de cartró i paper i té un llom de pell deteriorat.

Esriptura de caixa plena (14 per 20 cm) en cursiva gòtica que recorda la bastarda francesa; notables el traç angulós dels pals de les *l* i de les *b*, i les rodones que fan per dalt les astes de la *v* i de la *d* i per baix la de la *g*; molt clara i sense abreviatures. Sense notes als marges, només amb alguna correcció de la mateixa mà. De vegades la tinta vermella ratlla errors. Calderons blaus i vermells; capitals igualment blaves i vermelles i amb afegit de decoració molt acurada del tipus *décor filigrané*, tan corrent als manuscrits catalans del XIV (filigrana lila amb lletra vermella, i vermella amb lletra blava. Lletres blaves i vermelles amb figrana vermella i lila).⁷⁰ Fantasies cal·ligràfiques a les primeres línies de text d'algunes pàgines, amb desenvolupament dels pals de les *l* i *v* i *b*. Algunes cares ben traçades dibuixades sobre aquestes astes (ff. 39r, 40r).

Els primers ff. estan ratats i tacats d'humitat pels marges. Al f.1 hi ha una inscripció cursiva mig esborrada: "Ihesu. Die xv de mars hanno

70. Avril 1982, xv, 165-175. El *décor filigrané* apareix a les capitals reproduïdes a les planxes CIV-CXIX. Vegeu les figures 1 i 2.

MCCCXLIII nase maria i en l'ayn MCCCXLV nase Catarina a 10 die de agost". D'una altra mà: "Libro quando."

Al verso del darrer dels ff. en blanc del ms., molt ratat i malmès per la humitat, s'hi llegeixen dues inscripcions de dues mans diferents en cursiva gòtica.⁷¹

El paper i la lletra situen el còdex entre darreries del XIV i principis del XV; el text de la traducció podria ser de la primera meitat del XIV, ja que es detecten occitanismes i solucions catalanes que desapareixen a la segona meitat del XIV (*blese, làntesa, padella, vou, saubut, vesinetat*). La traducció sembla responsable i acurada dintre dels hàbits tardomedievals.

Copio un breu fragment d'aquest còdex a la nota 32 d'aquest treball. Vegeu la figura 1.

2. Ms. Esp. 212 de la B.N. de París

Morel-Fatio, n. 94; Bohigas 1985, 101-102.

Procedent de la Biblioteca Reial de França.

Incipit: f. 1r: "Lo començament del libre lo qual compilà frare Thederich de l'orde dels predicadors, explanat per Galièn Correger de Mayorcha. E contén-s'i al comensament quina cosa és cirurgia."

Explicit: f.124r: "E si no ix ancabia, dóna-li crestiri e dóna-li leyt bulida de somera. E de què qual cosa sya feyta diu e mostra qui aur diu squinàtia és feyta con ha les faringes. Ffinito libro sit laus, gloria Christo."

El manuscrit mesura 34,5 per 24,5 cm i té 125 folis hàbils; és compost de 9 plec de sis cartes de pergamí encarat carn amb carn i pell amb pell, amb reclams al verso dels fulls 12, 24, 36, 48, 60, 72, 84, 96, 108; un plec de 5 cartes amb reclam al f. 118v i acaba amb un de 4, amb els dos darrers fulls tallats. La còpia arriba fins al f. 124r; el verso d'aquest i els següents són plens de receptes en català en lletra cursiva del XIV-XV, que ocupen tota la caixa.

71. "Ihesus. In nomine domini, amen. MCCCXLV." i "Siropo prattricianis. Recipi manipulo uno de calamandrina cumque rogie scolopendria, capilli voneris, erba dora, stasic, bogite, III doc pmte (?) ad aqua fins consuma la meytat e de questa accione ne paga ogni matina fiu a diun mezo goto con meza onza de zucharo biancho."

El relligat, que inclou guardes blanques i fulls de respecte en paper, és de la biblioteca reial francesa, amb pell vermella i escut amb tres flors de lis coronat i envoltat d'una garlanda oval.

La lletra és cursiva gòtica librària a dues columnes de 25,5 per 8,5 cm. La primera plana porta orla blava i vermella amb fantasies de *décor filigrané* als quatre angles. Hi ha rúbriques vermelles; les caplletres son blaves i vermelles, amb presència del *décor filigrané*, amb filigrana lila i vermella sobre lletres alhora blaves i vermelles.

Els tractats copiats al còdex són:

1. ff. 1-91, traducció catalana del tractat de cirurgia de Teodorico dei Borgognoni (vegeu l'apartat tercer);

2. ff. 93-102, traducció catalana del *De medicina equorum* de Giordano Ruffo (Poullé-Driex 1966, 20-21);

3. ff. 109-112, traducció catalana l'*Epístola a Ptolomeu sobre els ocells de caça*, que compta amb diverses eds. (Bohigas 1985, 102; Garcia 1975);

4. ff. 112-124 anatomia procedent del primer tractat del *Llibre d'Almansor* de Razés (encara que al f. 112r digui que es tracta del llibre IX, molt més divulgat i comentat).

Els textos d'aquest còdex ofereixen amb més abundància que el citat precedentment solucions occitanes o pròpies del català anterior a la segona meitat del XIV (*vou; leyt; feyta*; grafies de *tz* final; *raon; homen; e lo camí* per "en lo camí"; *caec; péra; vesent*). La lletra i la factura material del còdex permeten datar-lo entorn de mitjan XIV.

Copio el pròleg del primer tractat a l'apartat tercer del present treball. Vegeu la figura 2.

3. Ms. Esp. 508 de la B. N. de París

Bohigas 1985, 102-103.

Incorporat a la B.N. el 1892.

Incipit: f. 1ra: [Rúbrica] "Ací comença lo libre de Johannissi de Introductions del Art de Tegni." [Text] "Medecina se devideix o-s deperteix en dues maneras ho en dues parts, ço és en tehòrica e en prà-ticha, de les quals dues, la tehòrica se departeix en tres parts."

Explicit: f. 61rb: "Les compostes són aquelles matexes que reffreden los ronyons e la vexiga. Deo gracias. Amen."

El ms. està constituït per deu plec de sis cartes, més un full afegit al darrera, de paper de bona qualitat (filigrana de fletxes creuades no identificable amb precisió a través de Briquet). S'aprecien els ratllats del full per a la còpia, que marquen les dues columnes, però no les puncions per traçar les línies. El paper fa 28,75 per 20,75 cm i cada una de les columnes de text, 21 per 6,5 cm; els marges són, doncs, generosos (5,5 i 6 cm a baix i a la dreta i 2,2 i 3 a la dreta i a dalt). Al f. 61r al final del text i 62v hi ha anotacions mèdiques i d'altra mena.

El relligat de cartró i paper és del segle passat; al segon full de respecte consta la data d'entrada a la B.N.: 30 de gener de 1892.

La lletra és humanística rodona amb algun tret de cursiva gòtica; és molt clara i sense abreviatures (només algun *pre*, *pri* i *ser* i les nasals), amb rúbriques del mateix estil de lletra, però de format més gran, i espais en blanc per a les capitals. Algunes pinzellades grogues remarquen les lletres majúscules presents a les primeres línies dels paràgrafs, després de l'espai blanc de les capitals. En el primer dels tractats, el de Joanici, els marges són plens de glosses, probablement de la mateixa mà del text (vegeu l'apartat quart). Al marge superior dret del f. 1 una taca d'humitat ha esborrat la lletra però es pot llegir, d'una mà cursiva, potser del XVII: "Joan Ebensué .... Parma pract..." El darrer tractat del còdex conté aquesta obra (Bohigas 1985, 103). A més de la taca d'humitat el còdex presenta arreu foradets de corcs d'un o dos mm, que no impedeixen la lectura.

Els tractats copiats al còdex pertanyen a la compilació escolar dita *Articella* (Kristeller 1976; *Articella* 1534):

1. ff. 1-10, *Isagoge*, de Joanici;
2. ff. 10-11, *Sobre les orines*, de Teòfil;
3. ff. 11-12, *Sobre els polsos*, de Filaret;
4. ff. 12-48, *Llibre de les medicines simples*, d'Albumessar;
4. ff. 48-56, *Tractat de les viandes*, atribuït a Galè;
5. ff. 57-61, *Petita pràctica* de Joan Mesué abreviada per Joan de Parma.

La factura material i la llengua d'aquest còdex, on no es detecten ni occitanismes ni solucions catalanes de la primera meitat del XIV, el situen a la segona meitat del segle XV.

Copio el primer tractat de la primera obra del còdex a l'apartat quart del present treball. Vegeu la figura 3.

et multat. sunt languida p copia de mouiment de fretat / e es
lo mouiment et unil carregar e es luyt pregon p lo dequasimot
ab aquedament suau / e es la cara trun agrogre p tal car la calor
es pregon / el polo poch e fible / e auquades est / poch dur.

In medicina rante que enue en dmp / angua e pnye ques
sunt ab eli. car lo fregre del .li. es pus profus qd bany
e que faga axes quel allegren / e que aduen bones adue te fficame
e quez poch pobre lo pus algums emplastes molle refficams de
muffillargens / e de pcomes / e de bones aygues / e que beua d'm
ben tempoat / car ay li es bona medicina.

Ede amfimeru p tristore / e deuenye p pobre de tristore de al /
quas copu en algum mouiment / e en al appetit quel e qualtra
el fa caue en febre.

Dos semials semblen als semials daquela qui de p del mas
et mouiment de dmp abla pregonya de dequasimot
es ala pare de fora / el polo no es complet in bany / si doncs noz haura
fible / o que fos alt. La medicina es ayual co es ayual que p ad
La febre que ue p d'irecoo.

Sdeuenye p molta de defrecoo en les costes alguna febre
semblant amala que p tristore / e aquella que ue p solmes
et mouiment de luyt co engual no m exre / e tra
al pregon el polo se cambia / en alt. e en bany e comunimot es engual
ela cara nuu a gregor / ela medicina es ayual com la medicina que p
tristore. La febre amfimeru que p rexeo.

Ddeuenye p pobres de mouiment et appetit p causa d'uaue
calor pobre quez nre onleperio.

Dos semials son uoie de la cara / si donchs nos merca p'hoce
que deo las fa tornar grega. la cara f'edua que sembla que
sa bona / e son los d'os la vermella e enbontes p f'ore de uoie
mote de la efferue ad'f'ora e auquades hi ha algun tremolament
p lo mouiment d'algum humor. e p febletat de natura / eli d'ms es
vermella e agua e sont languida e ha alguna d'irecoo el polo.

Figura 1 Ms. BNP esp 563, fol. viii

Considerandum est quod philosophus in libro de animalibus dicit quod animalia sunt tria genera scilicet rationalia irrationalia et vegetabilia. Rationalia sunt animalia quae habent sensum et rationem. Irrationalia sunt animalia quae habent sensum sed non rationem. Vegetabilia sunt animalia quae non habent sensum.

Terminologia philosophi in libro de animalibus dicit quod animalia sunt tria genera scilicet rationalia irrationalia et vegetabilia. Rationalia sunt animalia quae habent sensum et rationem. Irrationalia sunt animalia quae habent sensum sed non rationem. Vegetabilia sunt animalia quae non habent sensum.

Considerandum est quod philosophus in libro de animalibus dicit quod animalia sunt tria genera scilicet rationalia irrationalia et vegetabilia. Rationalia sunt animalia quae habent sensum et rationem. Irrationalia sunt animalia quae habent sensum sed non rationem. Vegetabilia sunt animalia quae non habent sensum.

Terminologia philosophi in libro de animalibus dicit quod animalia sunt tria genera scilicet rationalia irrationalia et vegetabilia. Rationalia sunt animalia quae habent sensum et rationem. Irrationalia sunt animalia quae habent sensum sed non rationem. Vegetabilia sunt animalia quae non habent sensum.

Considerandum est quod philosophus in libro de animalibus dicit quod animalia sunt tria genera scilicet rationalia irrationalia et vegetabilia. Rationalia sunt animalia quae habent sensum et rationem. Irrationalia sunt animalia quae habent sensum sed non rationem. Vegetabilia sunt animalia quae non habent sensum.

Terminologia philosophi in libro de animalibus dicit quod animalia sunt tria genera scilicet rationalia irrationalia et vegetabilia. Rationalia sunt animalia quae habent sensum et rationem. Irrationalia sunt animalia quae habent sensum sed non rationem. Vegetabilia sunt animalia quae non habent sensum.

7249

Comença lo libre de
Johanni de introduccion
del arte de regim.

foch es calt e fect. El calt
es calt e humit. El fect
es fect e humit. El calt
es fect e fect.

De les complexions

EFECTIVA

De les complexions
son vint e tres. Co es
vint de temperades e una
temprada. De les des
temprades les quatre son
simples co es calt e fect,
humit e fect. El tres
composes son así com qual
e fect e fect e humit. El tres
temprada es dita quant
lo co es es dit per ab tempera
ment de aqueques.

De les complexions
de les elements

El tres composicion
ho compositio de les
humors son tres co es
fanch e flectura e flectura
fage e malencolia. El tres
fanch es calt e humit
El tres fage es calt e fect
El tres malencolia es fect e humit
El tres flectura es fect e humit
El tres flectura es fect e humit

De flectura

Flectura son do
manera co es a
flectura flectura flectura
flectura dolca flectura
flectura acra flectura
flectura heca flectura flectura
flectura natural flectura flectura
flectura falsa flectura flectura
flectura que es pus
relda e pus fecta de les

De roses naturals

De roses naturals
son vint e tres. Co es
vint de temperades e una
temprada. De les des
temprades les quatre son
simples co es calt e fect,
humit e fect. El tres
composes son así com qual
e fect e fect e humit. El tres
temprada es dita quant
lo co es es dit per ab tempera
ment de aqueques.

De elements simples

De elements simples
son vint e tres. Co es
vint de temperades e una
temprada. De les des
temprades les quatre son
simples co es calt e fect,
humit e fect. El tres
composes son así com qual
e fect e fect e humit. El tres
temprada es dita quant
lo co es es dit per ab tempera
ment de aqueques.

De elements simples
son vint e tres. Co es
vint de temperades e una
temprada. De les des
temprades les quatre son
simples co es calt e fect,
humit e fect. El tres
composes son así com qual
e fect e fect e humit. El tres
temprada es dita quant
lo co es es dit per ab tempera
ment de aqueques.

R. c. 84. 5

El tres composicion
ho compositio de les
humors son tres co es
fanch e flectura e flectura
fage e malencolia. El tres
fanch es calt e humit
El tres fage es calt e fect
El tres malencolia es fect e humit
El tres flectura es fect e humit
El tres flectura es fect e humit

El tres composicion
ho compositio de les
humors son tres co es
fanch e flectura e flectura
fage e malencolia. El tres
fanch es calt e humit
El tres fage es calt e fect
El tres malencolia es fect e humit
El tres flectura es fect e humit
El tres flectura es fect e humit

El tres composicion
ho compositio de les
humors son tres co es
fanch e flectura e flectura
fage e malencolia. El tres
fanch es calt e humit
El tres fage es calt e fect
El tres malencolia es fect e humit
El tres flectura es fect e humit
El tres flectura es fect e humit

El tres composicion
ho compositio de les
humors son tres co es
fanch e flectura e flectura
fage e malencolia. El tres
fanch es calt e humit
El tres fage es calt e fect
El tres malencolia es fect e humit
El tres flectura es fect e humit
El tres flectura es fect e humit

Figura 3 Ms. BNP esp 508, fol. 1r

Referències bibliogràfiques

- Altieri 1984: Maria Luisa Altieri Biagi, "Forme della comunicazione scientifica", *Letteratura Italiana*, III, ed. Alberto Asor Rosa: *Le forme del testo*, II *La prosa*, Einaudi, Torí, 890-909.
- Aristòtil 1986-1990: Aristote, *Physique*, 2 vols., trad. Henri Carteron, Les Belles Lettres, París.
- Articella 1534: *Articella*, impremta de Jean de Cambray, Lió [BdC Res. 270 12^{au}].
- Avril 1982: François Avril, Jean-Pierre Aniel, Mireille Mentré, Alix Saulnier, Yolanda Żaluska, *Manuscripts enluminés de la Peninsule Ibérique*, Bibliothèque Nationale, París.
- Badia 1983: Lola Badia, *Poesia catalana del s. XIV. Edició i estudi del "Cançoneret de Ripoll"*, Quaderns Crema, Barcelona.
- Badia 1985-1986: Lola Badia, "La filosofia natural de Guillem de Conches en català", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 40, 137-69.
- Badia 1993: Lola Badia, *Tradicció i modernitat als segles XIV i XV. Estudis de cultura literària i lectures d'Ausiàs March*, Institut Universitari de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, València-Barcelona.
- Badia 1994a: Lola Badia, "Postil·les naturals a Llull i Jordi de Sant Jordi", *The Discerning Eye. Studies Presented to Robert Pring-Mill on His Seventieth Birthday*, ed. Nigel Griffin, Clive Griffin, Colin Thompson, The Dolphin Book Co, Oxford, 27-38.
- Badia 1994b: *Intel·lectuals i escriptors a la baixa Edat Mitjana*, ed. Lola Badia, Albert Soler, Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- Badia, en premsa: Guillem de Conches, *Traducció catalana medieval del *Dragmaticon philosophiae**, ed. Lola Badia, Josep Pujol, en apèndix a Ronca, en premsa.

- Bartomeu 1964: Bartolomeus Anglicus [Bartomeu l'Anglès], *De rerum proprietatibus*, Wolfgang Richterum, Frankfurt, 1601. Reprint: Minerva Verlag, Frankfurt.
- Batllori 1947: Arnau de Vilanova, *Obres catalanes*, II: *Escrips mèdics*, ed. Miquel Batllori, pròleg de Joaquim Carreras Artau, Barcino, "Els Nostres Clàssics", Barcelona.
- Beaujouan 1972: Guy Beaujouan, "Manuscrits médicaux du Moyen Age conservés en Espagne", *Mélanges de la casa Velázquez*, 8, E. de Boccard, Paris, 161-221.
- Beauvais 1965: Vincentius Bellovacensis [Vincenç de Beauvais], *Speculum quadruplex sive maius: Naturale, Doctrinale, Morale, Historiale*, 4 vols., Baltazar Belier, Douais, 1624. Reprint: Akademische Druk, Graz.
- Beecher 1990: Jacques Ferrand, *A Treatise on Lovesickness*, trad., ed. i estudi Donald A. Beecher, Massimo Ciavolella, Syracuse University Press, Syracuse.
- Bibliografia* 1918: Associació General de Metges en Llengua Catalana, *Bibliografia Medical de Catalunya*, inventari ... dels llibres antics i moderns ... exposició ... segon congrés de metges de llengua catalana... 1917, Barcelona [BdC Res 85 4^{rt}].
- Billanovich 1976: Giuseppe Billanovich, "Le tre strade: trovatori, classici, enciclopedia", *Italia Medievale e Umanistica*, 19, 89-102.
- Bird 1940-1941: Otto Bird, "The *Canzone d'Amore* of Cavalcanti According to the Commentary of Dino del Garbo", *Medieval Studies*, 2 (1940), 150-203; 3 (1941), 117-160.
- Blandin* 1983: *Blandin de Cornualla i altres narracions en vers dels segles XIV i XV*, ed. Arseni Pacheco, Edicions 62, "Les Millors Obres de la Literatura Catalana", Barcelona.
- Bohigas 1952-1959: Ausiàs March, *Poesies*, ed. Pere Bohigas, 5 vols., Barcino, "Els Nostres Clàssics", Barcelona.
- Bohigas 1985: Pere Bohigas, *Sobre manuscrits i biblioteques*, Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- Briquet 1923: C. M. Briquet, *Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier*, 4 vols., Leipzig.
- Brunel 1935: Clovis Brunel, *Bibliographie des manuscrits littéraires en ancien provençal*, Droz, Paris.
- Cabré 1993: Pere March, *Obra completa*, ed. Lluís Cabré, Barcino, "Els Nostres Clàssics", Barcelona.

- Cabré 1995: Lluís Cabré, Jaume Turró, "Perché alcun ordine gli habbia ad esser necessario: la poesia 1 d'Ausiàs March i la tradició petrarquista", *Cultura Neolatina*, 55,1-2, 117-136.
- Cadden 1993: Joan Cadden, *Meanings of Sex Difference in the Middle Ages. Medicine, Science, and Culture*, Cambridge University Press, "Cambridge History of Medicine", Cambridge.
- Cantavella 1993: Rosanna Cantavella, "Terapèutiques de l'amor hereos en la literatura catalana medieval", *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, II, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 191-208.
- Cardoner 1973: Antoni Cardoner Planas, *Historia de la Medicina a la Corona d'Aragó*, Editorial Scientia, Barcelona.
- Cátedra 1989: Pedro M. Cátedra, *Amor y pedagogía en la Edad Media*, Universidad de Salamanca, Salamanca.
- Cerveró 1987: Lluís Cerveró, *La medicina en la literatura valenciana del segle XVI*, Tres i Quatre, València.
- Charmasson 1988: Thérèse Charmasson, "L'Astronomie, la Cosmologie, l'Astrologie et les Sciences Divinatoires", *GRLMA*, VIII, 1: *La Littérature Française aux XIVe et XVe siècles*, Carl Winter, Heidelberg, 321-335.
- Ciavolella 1976: Massimo Ciavolella, *La "malattia d'amore" dall'Antichità al Medioevo*, Bulzoni, Roma.
- Comenge 1899: Bernat Despujol, *Llibre de receptes de medicina*, [Receptari de Manresa], ed. Lluís Comenge, Barcelona.
- Comenge 1901: Lluís Comenge Ferrer, *Discurso leído en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, el día 12 de mayo de 1901*, Barcelona.
- Comenge 1903: Lluís Comenge Ferrer, *La Medicina en el Reinado de Alfonso V de Aragón*, Barcelona.
- Cull 1991: Bernardo Gordonio, *Lilio de medicina*, ed. John Cull, Brian Dutton, The Hispanic Seminary of Medieval Studies, Madison.
- Dardano 1994: Maurizio Dardano, "I linguaggi scientifici", *Storia della lingua italiana*, ed. Alberto Asor Rosa, II: *Scritto e parlato*, Einaudi, Torí, 498-531.
- Deyermond 1973: Alan D. Deyermond, *Historia de la literatura española*, I: *La Edad Media*, Ariel, Barcelona.
- Dronke 1988: Peter Dronke, ed., *A History of Twelfth-Century Western Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge.

- Du Cange 1884: Charles Du Cange, *Lexicon mediae et infimae latinitatis*, 8 vols., París.
- Faraudo 1933: Alcoati, *Llibre de la figura de l'ull*, trad. Joan Jaume, ed. Joan Deztany (pseud.), estudi de Josep M. Simon de Guilleuma, Barcelona.
- Faraudo 1943: Ibn Wàfid, *El "Libre de les medicines particulars"*, ed. Lluís Faraudo de Saint-Germain, Real Academia de Buenas Letras, Barcelona.
- Faraudo 1945: Lluís Faraudo de Saint Germain, "Noticia de un lapidario valenciano del siglo XV", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 18, 193-216.
- Faraudo 1949: Lluís Faraudo de Saint Germain, "El texto primitivo del *Tractat de mules* de mossèn Manuel Díeç", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 22, 23-62.
- Faraudo 1955-1956: Lluís Faraudo de Saint Germain, "Una versió catalana del *Libre de les herbes* de Macer" *Estudis Romànics*, 5, 1-54.
- Ferraté 1979: *Les poesies d'Ausiàs March*, ed. Joan Ferraté, Quaderns Crema, Barcelona.
- Galè 1994: Galien, *Oeuvres médicales choisies*, 2 vols., trad. Charles Daremberg, ed. André Pichot, Gallimard, París.
- Garcia 1975: Lluís Garcia Ballester, "The *Epistola Aquilae Symachi et Theodotionis ad Ptolomeum regem Aegypti de avibus nobilibus* and its XIVth century catalan version", *Episteme*, 9, 253-269.
- Garcia 1982: Lluís Garcia Ballester, "Arnau de Vilanova (c. 1240-1311) y la reforma de los estudios médicos en Montpellier (1309): El Hipócrates latino y la introducción del nuevo Galeno", *Dynamis*, 2, 97-158.
- Garcia 1988: Lluís Garcia Ballester, *La medicina a la València medieval*, Edicions Alfons el Magnànim, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, València.
- Garcia 1989: Lluís Garcia Ballester, Michael McVaugh, Agustín, Rubio-Vela, *Medical Licensing and Learning in Fourteenth Century Valencia*, Transactions of the American Philosophical Society, 79, 6, Philadelphia.
- Garcia 1990: Lluís Garcia Ballester, Lola Ferré, Eduard Feliu, "Jewish Appreciation of Fourteenth-Century Scholastic Medicine", *Osiris*, 6, 85-117.
- Garcia 1994: Lluís Garcia Ballester, "La medicina", Ramon Menéndez Pidal, *Historia de España, XVI: La época del gótico en la cultura española (c. 1220-c.1480)*, Espasa-Calpe, Madrid, 595-656.

- Gracia 1974-1975: Diego Gracia, José-Luís Vidal, "La *Isagoge de Ioannitius*, introducción, edición, traducción y notas", *Asclepio*, 26-27, 267-382.
- Grant 1979: Edward Grant, "The Condemnation of 1277, God's Absolute Power, and Physical Thought in the Late Middle Ages", *Viator*, 10, 211-244.
- Grifoll 1995: Isabel Grifoll, "Les noves rimades entre el jo líric i la ficció de la prosa", *La narrativa in Provenza e Catalogna nel XIII e XIV secolo*, ed. Fabrizio Beggiato, ETS/Atti, Pisa, 109-144.
- Gumbrecht 1988: Hans Ulrich Gumbrecht, "Complexification des Structures du Savoir: L'Essor d'une Société Nouvelle à la Fin du Moyen Age", *GRLMA*, VIII, 1: *La Littérature Française aux XIVe et XVe siècles*, Carl Winter, Heidelberg, 20-26.
- Hall 1971: Thomas S. Hall, "Life, Death and the Radical Moisture", *Clio Medica*, 6, 3-23.
- Halleux 1988: Robert Halleux, "L'Alchimie", *GRLMA*, VIII, 1: *La Littérature Française aux XIVe et XVe siècles*, Carl Winter, Heidelberg, 336-345.
- Hauf 1990: Albert G. Hauf, *D'Eiximenis a sor Isabel de Villena: aportació a l'estudi de la nostra cultura medieval*, Institut Universitari de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, València-Barcelona.
- Hillgarth 1991: J. N. Hillgarth, *Readers and Books in Majorca, 1229-1550*, 2 vols., CNRS, París.
- Jacquart 1981: Danielle Jacquart, *Le milieu médical en France du XIIIe au XVe siècle*, Droz-Champion, Ginebra-París.
- Jacquart 1985: Danielle Jacquart, Claude Thomasset, *Sexualité et savoir médical au Moyen Age*, Presses Universitaires de France, París.
- Kristeller 1976: Paul O. Kristeller, "Bartholomaeus Musardinus and Maurus of Salerno and Other Early Commentators of the *Articella*, with a Tentative List of Texts and Mss.", *Italia Medievale ed Umanistica*, 19, 57-87.
- Lawn 1963: Brian Lawn, *The Salernitan Questions*, Clarendon Press, Oxford.
- Lawn 1979: *The Prose Salernitan Questions*, ed. Brian Lawn, The British Academy-Oxford University Press, Londres.
- Lewis 1964: C. S. Lewis, *The Discarded Image. An Introduction to Medieval and Renaissance Literature*, Cambridge University Press, Cambridge. Trad. esp.: *La imagen del mundo*, Antoni Bosch, Barcelona, 1980.
- Lowes 1914: John Livingston Lowes, "The Loveres Maladye of Hereos", *Modern Philology*, 10, 1-56.

- Martí de B. 1990-1991: Pare Martí de Barcelona, "La cultura catalana durant el regnat de Jaume II", *Estudios franciscanos*, 91 (1990), 213-295; 92 (1991), 127-245 i 383-492.
- Martín 1969: San Agustín, *De doctrina christiana*, ed. Balbino Martín, *Obras de San Agustín*, XV, Editorial Católica, "Biblioteca de Autores Cristianos", Madrid, 43-285.
- Massó 1932: Jaume Massó Torrents, *Repertori de l'Antiga Literatura Catalana. I La Poesia*, Alpha, Barcelona.
- Maurach 1978: Gregor Maurach, "Johannicius. Isagoge de Techne Galieni", *Sudhoffs Archiv*, 62,2, 148-174.
- McVaugh 1974: Michael McVaugh, "The *humidum radicale* in 13th Century Medicine", *Traditio*, 30, 259-283.
- McVaugh 1985: Arnau de Vilanova, *Tractatus de amore heroico. Epistola de dosi tyriacalium medicinarum*, ed. Michael McVaugh, Universitat de Barcelona, "Arnaldi de Villanova opera medica omnia", Barcelona.
- McVaugh 1989: Michael McVaugh, Lluís Garcia Ballester, "The Medical Faculty of Early Fourteenth Century Lerida", *History of Universities*, 8, 1-25.
- McVaugh 1993: Michael McVaugh, *Medicine before the Plague. Practitioners and their Patients in the Crown of Aragon. 1285-1345*, Cambridge University Press, Cambridge.
- McVaugh 1994: Michael McVaugh, "Royal Surgeons and the Value of Medical Learning: the Crown of Aragon, 1300-1350", *Practical Medicine from Salerno to the Black Death*, Cambridge University Press, Cambridge, 211-236.
- Mettmann 1983: Walter Mettmann, "La Littérature Didactique en Prose. Dokumentationen", *GRLMA*, IX, 2, 7: *La Littérature dans la Péninsule Ibérique aux XIVe et XVe siècles*, Carl Winter, Heidelberg, 77-101.
- Minervini 1982: *Il "Libro di Sidrac". Versione catalana*, ed. Vincenzo Minervini, Lerici, Bari.
- Millàs 1931: Josep M. Millàs Vallicrosa, *Assaig d'història de les idees físiques i matemàtiques a la Catalunya medieval*, Estudis Universitaris Catalans, Barcelona, 1931. Reed., introd. Joan Vernet, Edicions Científiques Catalanes, Barcelona, 1983.
- Millàs 1953: Ramon Llull, *Nova geometria*, ed. Josep M. Millàs Vallicrosa, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Barcelona.
- Miquel 1911: *Cançoners satírics valencians dels segles XV y XVI*, ed. Ramon Miquel i Planas, Biblioteca Catalana, Barcelona.

- Miquel 1929-1950: Jaume Roig, *Spill o Libre de consells*, 3 vols., ed. Ramon Miquel i Planas, Biblioteca Catalana, Barcelona.
- Molas 1984: Joaquim Molas, "Un poema inèdit de Lluís d'Icart", *Estudis Universitaris Catalans*, 24 = *Miscel·lània Aramon i Serra*, IV, 133-147.
- Molinier 1879: Auguste Molinier, "Étude sur l'organisation de l'Université de Toulouse, au quatorzième et au quinzième siècle", C. De Vic, J. Vaisette, *Histoire Générale du Languedoc*, VII, Tolosa, 570-608.
- Moll 1982: Francesc de B. Moll, "Sorpreses i problemes d'un filòleg davant la medicina medieval, conferència", *Textos i Estudis Medievals*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 319-334.
- Montero 1987: *Liber minor de coitu*, ed. Enrique Montero Cartelle, Universidad de Valladolid, Valladolid.
- Montero 1991: Enrique Montero Cartelle, "Sobre el origen árabe del *Speculum al foderi* catalán y su relación con el *Liber minor De Coitu salernitano*", *Anuari de Filologia*, 14,D,2, 71-80.
- Morel-Fatio 1892: Alfred Morel-Fatio, *Catalogue des manuscrits espagnols et des manuscrits portugais*, Bibliothèque Nationale, París.
- Moran 1994: Josep Moran Ocenrinjauregui, "L'aparició del català a l'escriptura", *Treballs de lingüística històrica catalana*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 55-94.
- NEORL = *Nova Edició de les Obres Originals de Ramon Llull*, 2 vols., 1989-1993, Patronat Ramon Llull, Palma de Mallorca.
- Niebyl 1971: Peter H. Niebyl, "Old Age, Fever, and the Lamp Metaphor", *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, 26,1, 351-370.
- OE = Ramon Llull, *Obres Essencials*, 2 vols., Selecta, Barcelona, 1957-1960.
- Olson 1982: Glending Olson, *Literature as Recreation in the Later Middle Ages*, Cornell University Press, Ithaca-Londres.
- Oroz 1982: San Isidoro de Sevilla, *Etimologías*, 2 vols., ed. José Oroz, Manuel-A. Marcos Casquero, Manuel C. Díaz y Díaz, Editorial Católica, "Biblioteca de Autores Cristianos", Madrid.
- OS = Antoni Bonner, *Obres Selectes de Ramon Llull (1232-1316)*, 2 vols., Editorial Moll, Palma de Mallorca, 1989.
- Paulmier 1991: Monique Paulmier-Foucart, "Ordre, encyclopédisme et organisation de la matière dans le *Speculum naturale* de Vincent de Beauvais", *L'Encyclopédisme*, Actes du Colloque de Caen 1987, ed. Annie Becq, Éditions aux Amateurs des Livres-Klinksieck, Paris, 201-226.

- Pereira 1979: Michela Pereira, "Le opere mediche di Raimondo Lullo", *Estudios Lulianos*, 33, 1-35.
- Poullé-Driex 1966: Yvonne Poullé-Driex, "L'Hippiatrie dans l'Occident Latin du XIIIe au XVe siècle", Guy Beaujouan *et al.*, *Médecine humaine et vétérinaire à la fin du Moyen Age*, Droz, Ginebra, 9-169.
- Renedo 1992: Xavier Renedo, "Quin mal és lo besar? (Literatura i moral al voltant de la quarta línia de l'amor)", *Caplletra*, 13, 99-116.
- Renedo 1996: Xavier Renedo, "*Turpia feminarum incesta lascivarum* (El joc teatral en el capítol 283 del *Tirant lo Blanc*), *Formes teatrals de la tradició medieval*, Actes del VII col·loqui de la Société Internationale pour l'Étude du Théâtre Médiéval, 1992, ed. Francesc Massip, Institut del Teatre, Barcelona, 209-216.
- Renedo en premsa: Francesc Eiximenis, *Tractat de luxúria (capítols 524-647 del Terç del Crestià)*, ed. Xavier Renedo, Quaderns Crema, Barcelona.
- Ricketts 1976: Peter T. Ricketts, *Le breviari d'amor de Matfre Ermengaud*, V, E. J. Brill, Leiden.
- Riquer 1964: Martí de Riquer, *Història de la literatura catalana*, 3 vols., Ariel, Barcelona. Reed.: 4 vols., Planeta, Barcelona, 1984.
- Robbins 1970: Rossell Hope Robbins, "Medical Manuscripts in Middle English", *Speculum*, 45, 393-415.
- Roca 1919: Josep Maria Roca, *La Medicina Catalana en temps del rey Martí*, Barcelona.
- Ronca, en premsa: Guillelmus de Conchis, *Dragmaticon philosophiae*, ed. Italo Ronca, Brepols, "Corpus Christianorum. Continuatio Medievalis", Tournhout.
- ROL = *Raimundi Lulli Opera Latina*, 20 vols., 1957-1995, Brepols, "Corpus Christianorum. Continuatio Medievalis", Tournhout.
- Rubió 1908-1921: Antoni Rubió i Lluch, *Documents per a l'estudi de la cultura catalana mig-èval*, 2 vols., Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.
- Rubió 1984: Jordi Rubió i Balaguer, *Història de la literatura catalana*, I, *Obres de J. Rubió i Balaguer*, I, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- Samsó 1981-1983: Julio Samsó, "Notas sobre la astronomía y la astrología de Llull", *Estudios lulianos*, 73, 199-220.
- Samsó 1991: Julio Samsó, "Cultura científica àrab i cultura científica llatina a la Catalunya altmedieval: el monestir de Ripoll i el naixement de la ciència catalana", *Symposium Internacional sobre els Orígens de Catalunya (segles VIII-XI)*, I, 253-269.

- Samsó 1994: Julio Samsó, "La ciencias exactas y físico-naturales", Ramon Menéndez Pidal, *Historia de España*, XVI, *La época del gótico en la cultura española (c. 1220-c. 1480)*, Espasa-Calpe, Madrid, 553-593.
- Sanchis 1932: Sant Vicent Ferrer, *Sermons*, I, ed. Josep Sanchis Sivera, Barcino, "Els Nostres Clàssics", Barcelona.
- Schib 1972: Ramon Llull, *Doctrina pueril*, ed. Gret Schib, Barcino, "Els Nostres Clàssics", Barcelona.
- Siraisi 1990: Nancy G. Siraisi, *Medieval & Early Renaissance Medicine. An Introduction to Knowledge and Practice*, The University of Chicago Press, Chicago-Londres.
- Solomon 1990: Anonymous, *The Mirror of Coitus*. A Translation and Edition of the Fifteenth-Century *Speculum al foderi*, ed. Michael Solomon, The Hispanic Seminary of Medieval Studies, Madison, Wisconsin. Ressenya de Joseph J. Gwara, *Journal of Hispanic Philology*, 14,2 (1990), 181-185.
- Thomasset 1988: Claude Thomasset, "Les Traités Scientifiques", "La Médecine", *GRLMA*, VIII, 1: *La Littérature Française aux XIVe et XVe siècles*, Carl Winter, Heidelberg, 306-320.
- Thomasset 1990: Claude Thomasset, "La natura della donna", *Storia delle donne in occidente*, ed. Georges Duby, Michelle Perrot, I: *Il medioevo*, Laterza, Bari, 56-87.
- Thorndike 1923-1958: Lynn Thorndike, *A History of Magic and Experimental Science during the First Thirteen Centuries of Our Era*, 8 vols., Columbia University Press, Nova York.
- Vendrell 1984: Francesca Vendrell, *Margarida de Prades en el regnat de Ferran d'Antequera*, discurs de recepció en la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.
- Veny 1971: Jaume d'Agramont, *Regiment de preservació de pestilència*, ed. Joan Veny i Clar, Publicacions de la Diputació Provincial, Tarragona. L'estudi lingüístic: J. V., *Dialectologia filològica*, Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, 121-203.
- Vernet 1957-1958: Bartomeu de Tresbéns, *Tractat d'astrologia*, ed. Joan Vernet, David Romano, 2 vols., Biblioteca Catalana d'Obres Antiques, Barcelona.
- Vilanova 1520: Arnau de Vilanova, *Opera*, Lió [BdC 8-vii-25 4ra].
- Voigts 1989: Linda E. Voigts, "Scientific and Medical Books", *Book Production and Publishing in Britain, 1375-1475*, ed. Jeremy Griffiths, Derek Pearsall, Cambridge University Press, Cambridge, 345-402

- Wack 1990; Mary Frances Wack, *Lovesickness in the Middle Ages. The "Viaticum" and Its Commentaries*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Weisheipl 1964: James A. Weisheipl, "The Curriculum of the Faculty of Arts at Oxford in the Early Fourteenth Century", *Medieval Studies*, 26, 143-185.
- Wittlin 1986-1987: Francesc Eiximenis, *Dotzè llibre del Crestià*, 2 vols., ed. Curt Wittlin *et al.*, Col·legi Universitari de Girona-Diputació de Girona, "Obres de Francesc Eiximenis", Girona.

DISCURS DE CONTESTACIÓ
de
Josep Romeu i Figueras

Excel·lentíssim senyor president, senyors acadèmics, senyores i senyors:

La plaça vacant per òbit de la seva posseïdora, la doctora Francesca Vendrell, a la nostra Acadèmia des d'ara serà ocupada per la doctora Lola Badia Pàmies, després de la celebració d'aquest acte solemne i públic d'investidura que estem vivint. Em plau que el nostre President m'hagi distingit amb la comanda de redactar i llegir aquest discurs de contestació que vostès tenen la paciència d'escoltar. I em plau perquè puc esmentar la rememoració de la doctora Vendrell, una dama exemplar per la seva modèstia i la competència dels seus treballs d'història i d'història de la cultura medieval, i perquè, més immediatament, hauré d'evocar alguns moments molt cars de la meva biografia personal quan parlaré de la meva relació amb la recipiendària, quan traçaré la seva trajectòria acadèmica, prou sòlida a pesar de la seva joventut, i quan breument comentaré el seu discurs, que tots hem escoltat amb deferència i aprovació.

L'entrada de la doctora Badia a la nostra Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona no és pas un fet fortuït i atzarós, sinó una determinació meditada i basada en motius prou sòlids, ja que ella representa amb tot mereixement la primera promoció d'alumnes de la Universitat Autònoma de Barcelona dins una generació nova i competent, inquieta i amatent a la recerca d'una nova manera de veure el món i d'interpretar-lo. Significa, a més, l'assoliment d'una concepció matisada i responsable d'enfocar la docència universitària en l'aiguavés de la impartició de conceptes i d'una totalització de la cultura integrada tant en el docent com en el discent.

Vaig conèixer Lola Badia a la Universitat Autònoma de Barcelona el curs 1969-1970. Assistia a les meves classes i ens vam fer amics. Era

una noia vitalista i oberta, agradosa en el tracte, sempre oscil·lant entre la ironia i l'humor, comunicativa i amb molta simpatia personal. Aviat em va fer saber que volia fer medievalística, en concret, història de la literatura catalana medieval, i les seves preferències anaven decididament per aquest camp, fins al punt d'ésser un cas exemplar i prematur de destinació del propi futur. En acabar la carrera redactà i llegí la seva tesi de llicenciatura sobre el *Decameron* català, més tard publicada dins el Butlletí de la nostra Acadèmia dels anys 1973-1974, i durant quatre anys més treballà, finalment, en la seva tesi doctoral sobre el *Cançoneret* del manuscrit 129 de Ripoll, conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, que també meresqu Coastar ésser impresa, més aviat tard, el 1983, quan ja feia alguns anys que l'obsedien l'obra i la figura de Ramon Llull, sobre el qual ha anat redactant valuosos escrits, i l'absorbia la seva docència a la Universitat Autònoma de Barcelona.

L'agost de 1983 concorregué a unes oposicions a càtedra de Literatura catalana per a la Universitat de les Balears, que guanyà. No es va traslladar a la seva nova destinació acadèmica perquè la Universitat Autònoma de Barcelona requeria la continuïtat de la seva col·laboració docent, iniciada feia uns anys, i va obtenir per a ella una comissió de serveis fins al curs 1985-1986. Va obtenir aleshores un concurs de mèrits que li va permetre de formar part de la plantilla orgànica de l'esmentada Universitat Autònoma de Barcelona. Es presentà poc després a un concurs d'accés a càtedra per la Universitat de Barcelona i l'aconseguí, de manera que el desembre de 1987 prenia possessió de la càtedra de Literatura catalana medieval de la Universitat de Barcelona. Finalment, el 1995 es presenta al quart concurs de la seva carrera i es fa amb la plaça de la Universitat de Girona, a la qual havia optat per motius familiars i molt personals –excessiva massificació i supercompartimentació de les grans universitats enfront de les petites i de nova creació, que permeten més oportunitats per a una recerca i una docència satisfactòries. A Girona ja havia contribuït a crear l'Institut Eiximenis i a promoure l'edició de les obres d'aquest polígraf medieval, des de 1986. I és a Girona, en la pau d'una universitat que comença i no té gaire alumnat, on la doctora Badia viu, exerceix en plena llibertat la docència i prepara i enllesteix la seva considerable tasca de recerca.

Ramon Llull ha estat pràcticament des del primer moment, i segueix essent-ho encara, l'obsessió i l'atracció més poderosa de la doctora Badia. La fascinen els jocs d'enginy constant de la seva transmutació de la doctrina en literatura. Allò que ara cerca en Llull és la manera de produir edicions anotades seriosament de les obres literàries bàsiques, amb notes de contingut freqüent sobre ciència, teologia i filosofia. Fa un temps que la preocupa la filosofia natural i l'enciclopedisme de Ramon Llull, una noble i àrdua ambició, i això l'entusiasme. Pensa amb encert que tot Llull és una enciclopèdia, en la mesura que s'hi troben dades de vegades corrents però de vegades ben insòlites que cal documentar i anotar convenientment. En canvi, quan Llull fa ell mateix enciclopedisme, com en el *Llibre de contemplació*, el *Fèlix* o l'*Arbre de ciència*, escriu quelcom que ultrapassa totalment la norma. Amb aquesta posició epistemològica la nostra erudita s'adona prou que tot plegat no té res a veure, en definitiva, amb la literatura, i es qüestiona l'abast i la pròpia atracció per les belles lletres, amb una minva d'interès cada dia més accentuada.

Aquestes consideracions a part, cal posar en relleu que Lola Badia ja ha publicat quatre llibres i diversos densos articles de matèria lul·liana. Actualment és *magistra* de la Majoricensis Schola Lullística, membre del consell de redacció dels *Studia Lulliana* i de la comissió editora de les *NEORL*. El seu nom és requerit quan es fan homenatges a lul·listes insignes, com Robert Pring-Mill i Charles Lohr, i quan es fan simposis i números especials de revistes sobre el beat mallorquí. Això per un cantó. Per l'altre, constatem que la seva faceta de lul·lista li ha obert les portes del món acadèmic internacional, perquè, sense sortir-se d'un tema estrictament català, ha pogut presentar-se a tot arreu d'Europa i d'Amèrica com a medievalista en exercici amb projecció general, sense que cap institució del país ni cap dels seus mestres l'hagin empesa en aquella carrera ben fructífera, de la impartició d'una assignatura anual de segon cicle universitari sobre Ramon Llull el curs de 1979-1980 fins a una activitat lul·lística de primer ordre.

La dedicació central a Ramon Llull no és pas l'única conreada per la recipiendària. N'hi ha d'altres, no tan preferents, però de prou interès. M'estic referint a estudis de poesia trobadoresca i posttrobadoresca del segle XIV; sobre *Flamenca*; Ovidi i l'Edat Mitjana catalana,

Ramon Muntaner, *Curial e Güelfa*, la seva immersió en el *Decameron* català, ja citada; l'edició d'un nou roman català desconegut del segle XIV, la de *Jacob Xalabín*, de Bernat Metge, a qui ha dedicat, a més, estudis específics, de Jordi de Sant Jordi, i de Ramon Boter; notes sobre Ferran Valentí, sobre Frontí i Vegeci en la cavalleria catalana dels segles XIV i XV; sobre Guillem de Conches i la filosofia natural; els valents qüestionaments del concepte d'humanisme català; diverses i sòlides aproximacions a la rica figura d'Ausiàs March, amb incursions sobre Jaume i Pere; pàgines sovintejades i plenes de novetat sobre Joan Roís de Corella; alguns excursus sobre lexicologia, una mica marginals; com també la curiositat que l'ha menada a redactar treballs i notes sobre autors moderns.

De tota manera, la passió més autèntica i operant de la doctora Badia és i ha estat sempre la docència. I així cerca entendre els textos antics que necessita comprendre per fer les seves classes i, si aquests són literaris, malda per copsar-ne l'ingredient, sense poder fixar l'atenció en allò que només és literari, és a dir, simplement filològic i, al capdevall, estètic, en un neopositivisme que potser no és prou sensible a destriar allò que és literatura d'allò altre que no és sinó escriptura vehiculant conceptes sense pretensió creativa i bella.

És per aquests motius que ha cercat i està segura d'haver trobat una fórmula per llegir els grans autors catalans dels segles XIV i XV, en el sentit que entén i admet que hi ha una cultura escolàstica ambient que transmet en el laicat culte i lletraferit determinats continguts universitaris amb l'herència clàssica filtrada pel sedàs de la clerecia, els quals constitueixen el brou de cultiu on es construeix un discurs sobre l'ús del literari en català i en la recepció catalana d'aquest magma teològic, històric i doctrinal. Cal recompondre el teixit de les fonts reals i saber llegir on apunten l'autor del *Curial*, Ausiàs March, Joan Roís de Corella, Jaume Roig, Joanot Martorell i els altres. Es tracta, doncs, de fer excursions per les ciències i els textos científics, de manera que s'ha proposat des d'ara no fer edicions de textos científics ni de cap altra mena si no és en col·laboració amb algú que tingui el tarannà i la competència adequats per a dur a terme aquesta tasca. I en aquest punt pensa expressament en els deixebles que ha anat fent al llarg de la seva docència. Opina que si la treus de la docència, li queda poca cosa. Per

això el que cerca, el que ha cercat sempre i no ha acabat de realitzar, és estudiar tant com sigui possible per poder donar raó del que passava en els escriptors catalans tardomedievals, de Ramon Llull a Roís de Corella, fins que sigui possible emprendre edicions modernitzades i anotades per a ús de gent desperta de ment que, com ella, vol comprendre, amb el concurs desitjable de col·laboradors dotats per a tal negoci.

Aquesta concepció de la responsabilitat científica i docent que formula actualment la doctora Badia i les línies de recerca descansant en la història de la ciència, estan sota el canemàs del discurs que hem escoltat ara mateix, un discurs que constitueix un exemple excel·lent d'allò que ha d'ésser un parlament acadèmic d'aquesta natura, i voldria esbossar ràpidament les parets mestres que el sostenen, com a recordatori i actualització memorística.

D'una manera ponderada i objectiva ha fet l'elogi de la seva predecessora, la doctora Francesca Vendrell de Millàs, i no li manca gens el component humà en comparar les actituds de dues dones erudites en enfrontar-se amb la multiplicitat de problemes que afecten la història de la cultura durant l'època medieval a Catalunya en dues etapes totalment diferents dels nostres temps més recents.

El discurs de la doctora Badia, *Textos catalans tardomedievals i "ciència de naturales"*, esdevé una nítida presa de posició d'una filòloga que, en el moment d'explicar els textos literaris, no es limita gens a valorar el seu component estètic, ans utilitza el text com a document inserit en la cultura d'una època determinada. La recipiendària posa en relleu i demostra que certs coneixements sobre la "ciència de naturales", o filosofia natural, i la medicina eren integrats en la cultura general de l'Edat Mitjana i en formaven part. Evidentment que això mateix podria dir-se de l'astronomia o astrologia.

És per això mateix que el filòleg modern no pot ignorar aquestes disciplines si pretén explicar el contingut dels textos. L'autora defensa aquest principi no sols en casos obvis, com el de Ramon Llull, sinó també en contextos purament literaris del segle XIV, tot adduint exemples presos del *Cançoneret de Ripoll* i de *Fraire-de-Joi e Sor-de-Plaser* i, més endavant, d'autors com Jaume Roig i Ausiàs March. S'ocupa

immediatament de l'oposició entre el discurs moral i el discurs mèdic en terrenys tan relliscosos com són el de la sexologia, i planteja el problema dels textos tècnics que eren a l'abast dels escriptors del temps, com és el cas de les enciclopèdies del segle XIII, per exemple, en els quals es recullen idees procedents del *Canon d'Avicenna*. Això la condueix a apostar en favor de la necessitat de l'estudi de les traduccions científiques en llengua romanç de durant els segles XIV i XV, així com de la formació dels corresponents lèxics tècnics, advertint que les traduccions al català no han merescut, en general, el mateix interès de les castellanes d'Alfons el Savi. Essent Ramon Llull i Arnau de Vilanova els més alts representants de la literatura científica generada en català durant l'Edat Mitjana, l'obra llur no podria ésser valorada i analitzada si manqués l'edició i els estudis de les traduccions de què disposem, i, com a exemple, Lola Badia edita críticament un llarg passatge de la traducció catalana de la *Isagoge* de Joanicí, que presenta clara concomitància amb la primera part del capítol 88 de la *Doctrina pueril*.

Després d'unes conclusions generals, la doctora Badia ens ofereix un apèndix en el qual es descriuen detalladament els tres manuscrits de la Biblioteca Nacional de París que cita en el text i ofereix una llista completa de referències bibliogràfiques, i conclou amb una bibliografia detallada de la seva obra publicada.

El discurs de l'acadèmica electa és sòlid i ben fonamentat i avala el saber de l'autora, així com l'encert de l'Acadèmia per la seva elecció com a membre de la institució.

En aquest sentit em vénen a la memòria paraules seves d'uns anys enrera no pas premonitòries de l'acte solemne que avui celebrem, però sí que s'hi refereixen paradoxalment. En un pròleg per a mi entranyable que la doctora Badia va voler redactar per a uns volums d'homenatge que em foren oferts i que estimo especialment, en referir-se al meu ingrés a la nostra Acadèmia en l'acte públic corresponent, de 1972, diu així:

En segon lloc perquè, si dic els motius pels quals no vaig assistir a l'acte que acabo de recordar, aquell 20 de febrer, de seguida es veurà quin és el meu paper en tota la història. Doncs no hi vaig assistir perquè em feia vergonya: una servidora era estudiant de quart curs de filologia hispànica de la Universitat Autònoma de Barcelona i alumne de

Josep Romeu des de feia dos anys i considerava que una Acadèmia era una cosa tan allunyada de la seva trista realitat discent, que no gosava, tot i l'admiració que li mereixien qui hi era rebut, el seu padrí, el president de l'Acadèmia i *tutti quanti*, doncs, no gosava de posar-hi els peus ni com a simple espectador. No cal que m'esforci gaire més: respecte de Romeu, Jordi Rubió i qui signa ocupem posicions històriques simètricament oposades; si Rubió a l'al·ludit discurs feia la *laudatio* d'un seu deixeble, jo faré la d'un meu mestre.

Per això i per tantes coses personals i objectives que concorren en la figura de la doctora Lola Badia, des de l'alumnat i el magisteri d'abans fins a l'actual eclosió brillant i inquieta, i profunda, que n'han fet des d'uns anys ençà la posseïdora d'un mestratge autèntic i fecund, amb deixebles que la segueixen i l'adoren, dins la pròpia personalitat i les tendències més diverses de cadascun d'ells, i pels brillants estudis que ha emprès i realitzat i el plantejament encara de noves i inèdites recerques d'un futur llarg i esplendorós; per tot això i pel seu discurs, testimoniatge d'un gran saber que no es tanca en ell, sinó que apunta a nous camins, la nostra Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona se sent profundament agraïda i segura de la seva elecció distintiva, i acull, complaguda, la recipiendària. Benvinguda, doncs, doctora Lola Badia Pàmies, a la nostra Casa.

BIBLIOGRAFIA de Lola Badia (1971-1996)

1. Ressenya: Joaquim Molas, *Una cultura en crisi*, Edicions 62, "Llibres de l'Escorpí. Assaig", Barcelona, 1971. *Presència* (29 de maig 1971), 12.
2. "Sobre els dos primers volums de la nova col·lecció de clàssics Albatros", *Els Marges*, 1 (1974), 97-100.
3. "Sobre la traducció catalana del *Decameron* de 1429", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 35 (1973-1974), 69-101.
4. *Obra completa de Bernat Metge*, ed. L. B., Xavier Lamuela, Selecta, "Biblioteca Gasela", Barcelona, 1975. 289 ps.
5. L. B., Gemma Rigau, "Entorn dels tres primers volums d'Actes dels Col·loquis Internacionals de Llengua i Literatura Catalanes", *Els Marges*, 10 (1977), 97-101.
6. Ressenya: Cesare Pavese, *Treballar cansa*, traducció de J. M. Muñoz i Pujol, Curial, "Clàssics Curial", Barcelona, 1978. *Els Marges*, 13 (1978), 117-118.
7. Ressenya: *Les poesies d'Ausiàs March*, introducció i text revisat per Joan Ferraté, Quaderns Crema, Barcelona, 1979. *Els Marges*, 17 (1979), 113-114.
8. "Se una notte d'inverno un viaggiatore o el dret a la ficció", *Saber*, 4 (juny-juliol 1980), 15.
9. "L'humanisme català: formació i crisi d'un concepte historiogràfic", *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Andorra, 1979), Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1980, 41-70. Cf. 66
10. "Llegir Ausiàs March", *Serra d'Or* (gener 1980), 43-44.
11. "El beat Ramon Llull o la literatura que torna", *Serra d'Or* (juny 1980), 399-400.

12. "El verb 'buscar' documentat a mitjan segle XIV", *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, I = *Homenatge a Josep M. de Casacuberta*, I, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1980, 65-68.

13. "Lluna i nyac i *Les ciutats subtils* d'Italo Calvino", traducció de L.B., *Cairell*, 7 (febrer 1981), 31-37.

14. "Problemes de l'humanisme en la cultura catalana", *Serra d'Or* (abril 1981), 257-261.

15. "Sota la pedra de Calvino", *Quaderns Crema*, 4 (1981), 63-70.

16. "Sí com lo taur...", *Els Marges*, 22-23 (1981), 10-31. Cf. 105.

16.1 "A propòsit d'una esparça d'Ausiàs March", *Anàlisi i comentaris de textos literaris catalans*, III, Curial, "Manuals Curial", Barcelona, 1985, 93-111.

17. "Per Tristany i Isolda", *Avui* (24 de febrer 1982), 26.

18. "D'una tímidesa gironina d'Eugeni d'Ors", *Punt Diari* (15 de maig 1982), 45.

18.1 *L'Estruç*, 11 (octubre 1984), 9-10.

19. "No cal que tragats exempli dels romans", *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, III = *Miscel·lània Pere Bohigas*, I, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1981, 88-94.

20. "Ramon Llull, els serraïns i les lletres", *Serra d'Or*, (novembre 1981), 717-720.

21. "A propòsit dels models literaris lul·lians de la dona: Natana i Aloma", *Estudi General*, 2 (1981), 23-28.

22. Ramon Llull, *Tractat d'Astronomia*, ed. Jordi Gayà, L. B., *Textos y Estudios sobre astronomía española en el siglo XIII*, ed. Juan Vernet, Universidad Autónoma de Barcelona-Universidad de Barcelona, 1981, 205-323.

23. *Història de Jacob Xalabtn*, ed. L.B., Edicions 62, "El Garbell", Barcelona, 1982. 108 pp.

24. "La nostàlgia dels sants i dels dimonis", *Quaderns Crema*, 6 (1982), 87-90.

25. *Poesia trobadoresca*, pròleg, selecció i notes L. B., versions Alfred Badia, Edicions 62-La Caixa, "Les Millors Obres de la Literatura Universal", Barcelona, 1982. 305 pp.

26. *El "Llibre de definicions" opuscle didàctic lul·lià del segle XV*, Humanitas, "Biblioteca Humanitas de textos inédits", Barcelona, 1983. 109 pp.

27. "El Llull de la senyora Yates", *Serra d'Or* (març 1983), 175-178.

28. *Poesia catalana del segle XIV*. Edició i estudi del "Cançoneret de Ripoll", Quaderns Crema, Barcelona, 1983. XVIII + 350 pp.

29. "Per una semblança intel·lectual. Jordi Rubió i Balaguer (1887-1982), *L'Avenç* (juliol-agost 1983), 583-587.

30. "Ramon Llull i la literatura", *L'Avenç*, 64 (octubre 1983), 770-774.

31. "Teresa la Ben Plantada: una *midons* del Noucents", *Patio de Letras*, 7 (1984), 57-67.

32. "Solitud, novel·la", *Quaderns Crema*, 8 (1984), 27-35.

33. "Front i Vegeci, mestres de cavalleria en català al segle XIV i XV", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 39 (1983-1984), 191-215.

34. Martí de Riquer, L. B., *Les poesies de Jordi de Sant Jordi*, Tres i Quatre, "Biblioteca d'Estudis i Investigacions", València, 1984. 367 pp.

35. "Siats de natura d'anguila en quant farets: la literatura segons Bernat Metge", *El Crotalón. Anuario de Filología Española*, 1 (1984), 25-65. Cf. 66

36. "Poesia i art al *Libre del Gentil* de Ramon Llull", *Reduccions*, 25 (1984), 87-96. Cf. 102.

37. Ressenya: *Dolce stil novo*, selecció, traducció, prólogo y notas de Juan Ramón Masoliver, Seix Barral, Barcelona, 1983. *Cuadernos de traducción e interpretación*, 4 (1984), 182-188.

38. Ressenyes d'obres relacionades amb Ramon Llull, *Estudios Lulianos*, 25,2 (1981-1983) [1984], 274-276.

39. "Presentació de Joan Fuster", *Universitat Autònoma de Barcelona. Doctor Honoris Causa Joan Fuster Ortells*. Discurs llegit a la cerimònia d'investidura, celebrada a la sala d'actes d'aquest Rectorat el dia 1 d'octubre de l'any 1984, Bellaterra, 1984.

40. Ramon Llull, *Libro de amigo y Amado*, traducció de Martín de Riquer, introducció de L. B., Planeta, "Clásicos Universales Planeta", Barcelona, 1985. LII + 92 pp. Cf. 102.

41. *Literatura catalana medieval. Selecció de textos*, Empúries, "Les naus d'Empúries. L'estol", Barcelona, 1985. 299 pp. 2a. ed.: 1995.

42. *Disputa del clergue Pere i de Ramon, el fantàstic*, traducció i introducció L.B., Stelle dell'orsa, Bellaterra, 1985. 164 pp. Cf. 102.

42.1 "Estudi del *Phantasticus* de Ramon Llull", *Estudios Lulianos*, 26,1 (1986), 5-21.

43. "Pròleg", *Estudis de literatura catalana en honor de Josep Romeu i Figueras*, I, ed. L.B., Josep Massot i Muntaner, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1986, 5-13.

44. Martí de Riquer, L. B., "Les poesies de Ramon Boter i l'herència d'Ausias March", *Estudis de literatura catalana en honor de Josep Romeu i Figueras*, II, ed. L.B., Josep Massot i Muntaner, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1986, 253-293.

45. "La filosofia natural de Guillem de Conches en català", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 40 (1985-1986), 137-169.

46. *Noves noves rimades. La ventura del cavaller N'Huc e de Madona*, ed. L.B., Amadeu-J. Soberanas, Stelle dell'orsa, Bellaterra, 1986. 130 pp.

46.1 L.B., Amadeu-J. Soberanas, "La ventura del cavaller N'Huc e de Madona. Un nouveau roman occitano-catalan en vers du XIVème siècle", *Romania*, 1996, 453-454,1-2 (1995), 96-134.

47. Ressenya: Anton Espadaler, *Una reina per a Curial*, Quaderns Crema, Barcelona, 1985. *Els Marges*, 34 (1986), 117-120.

48. Ressenya: Peter Dronke, *The Medieval Poet and his World*, Edizioni di Storia e Letteratura, Roma 1984. *Las Nuevas Letras*, 5 (1986), 116-119.

49. Ressenyes d'obres relacionades amb Ramon Llull, *Estudios Lulianos*, 26,1 (1986), 115-116, 121-123 i 123-125; 26,2 (1986), 281-283 i 285.

50. "Per la presència d'Ovidi a l'Edat Mitjana catalana amb notes sobre les traduccions de les *Heroides* i de les *Metamorfosis* al vulgar", *Studia in honorem prof. M. de Riquer*, I, Quaderns Crema, Barcelona, 1986, 79-109. Cf. 105.

51. Ressenya: *Selected Works of Ramon Llull*, ed. Anthony Bonner, Princeton University Press, 2 vols. 1985. *Llengua & Literatura*, 1 (1986), 578-582.

52. "Riba i els nostres clàssics: notes de lectura", *Actes del Simposi Carles Riba*, IEC 1984, ed. Jaume Medina, Enric Sullà, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1986, 231-241.

53. "Sobre l'Edat Mitjana, el Renaixement, l'Humanisme i la fascinació ideològica de les etiquetes historiogràfiques", *Revista de Catalunya*, 8 (1987), 143-155. Cf. 66

54. "Verdad y literatura en las crónicas medievales catalanas: Ramon Muntaner", *Dispositio*, 10,27 (1985), 29-44. Cf. 105.

55. "La segona visió mitològica de Curial: Notes per a una interpretació de l'anònim català del segle XV *Curial e Güelfa*", *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, XIV = *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, VI, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1987, 265-292.

55.1 *Actas del I Congreso de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval* (Santiago de Compostela, 1985), PPU, Barcelona, 1987, 157-176.

56. "Todo, y más, sobre diccionarios catalanes", *La Vanguardia* (5 de març 1987), 47.

57. "El Lull de Bonner i altres perversions erudites", *Serra d'Or* (juliol-agost 1987), 563-566.

58. Bernat Metge, *Sueño*, introducción L.B., traducción Alfredo Darnell, Alianza Editorial-Enciclopèdia Catalana, "Biblioteca de Cultura Catalana", Madrid, 1987. xv + 123 pp.

59. "Les études lulliennes en Catalogne", *Raimond Lulle en Pays d'Oc = Cahiers de Fanjeaux*, 22 (1987), 291-295.

60. "Sobre els quatre primers col·loquis de l'AILLC" (amb Gemma Rigau), *Estudis Romànics*, 19 (1984-1986), 214-226.

61. "De la «reverenda letradura» en el *Curial e Güelfa*", *Caplletra*, 2 (1987), 5-18. Cf. 66.

62. "Ramon Llull i la tradició literària", *Estudios Lulianos*, 28 (1988), 121-138. Cf. 102.

63. Ressenya: Jeroni Pau, *Obres*, a cura de Mariàngela Vilallonga, Curial, "Autors Catalans Antics", Barcelona, 1986. *Llengua & Literatura*, 2 (1987), 590-594. Cf. 66

64. Ressenyes d'obres relacionades amb Ramon Llull, *Estudios Lulianos*, 27,1 (1987), 117-119, 129-130 i 130-132.

65. Bonner, Anthony, L. B., *Ramon Llull. Vida, pensament i obra literària*, Empúries, "Les Naus d'Empúries, Pal Major", Barcelona, 1988. 190 pp.

65.1 L. B., Anthony Bonner, *Ramón Llull: Vida, Pensamiento y Obra Literaria*, Sirmio-Quaderns Crema, "Biblioteca General", Barcelona, 1993. 241 pp.

66. *De Bernat Metge a Joan Roís de Corella. Estudis sobre la cultura literària de la tardor medieval catalana*, Quaderns Crema, "Assaig", Barcelona, 1988, 196 pp. [reedita 9, 35, 53, 61, 63]

67. Pròleg: Raimundo Lulio, *Electorium parvum seu Breviculum. Codex St. Peter perg. 92 de la biblioteca de Baden en Karlsruhe. Compilación de Thomas Le Myesier*, facsímil + estudis, R. Díaz Casariego, Ediciones de Arte y Bibliofilia, Madrid, 1988.

68. "Ramon Llull, els sermons i la literatura", *Serra d'Or* (març 1988), 205-208.

69. Ressenyes d'obres relacionades amb Ramon Llull, *Estudios Lulianos*, 28,1 (1988), 92-94 i 100-103; 28,2 (1988), 249 i 254-257.

70. "Literatura catalana", *Boletín bibliográfico de la AHLM*, ed. Vicenç Beltran, 1 (1987) [1988], 3-30.

71. "Martí de Riquer i la literatura catalana medieval", *Anthropos, revista de documentació científica de la cultura: Martín de Riquer. Investigación filológica e histórica de una cultura*, 92 (1988), 28-30.
72. "A propòsit de Ramon Llull i la gramàtica", *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, XVIII = *Miscel·lània Joan Bastardas*, I, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1989, 157-182. Cf. 102.
73. "L'aportació de Ramon Llull a la literatura en llengua d'oc: per un replantejament de les relacions Occitània-Catalunya a la baixa Edat Mitjana", *Actes del Vuitè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Tolosa del Llenguadoc, 1988), I, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1989, 261-295. Cf. 102.
74. Ressenya: Robert Archer. *The Pervasive Image: The Analogy in the Poetry of Ausiàs March*, Purdue University Monographs in Romance Languages, 17, Amsterdam-Philadelphia, 1985. *Romance Philology*, 43,1 (1989), 220-224.
75. "Literatura catalana", *Boletín bibliográfico de la ALHM*, ed. Vicenç Beltran, 2 (1988) [1989], 3-51.
76. Ressenya: Beatrice J. Concheff, *Bibliography of Old Catalan Texts*, The Hispanic Seminary of Medieval Studies, Madison, 1985. *Romance Philology*, 43,2 (1989), 351-355.
77. "De *La Faula* al *Tirant lo Blanc*, passant, sobretot, pel *Llibre de Fortuna e Prudència*", *Quaderns Crema. Deu anys. Miscel·lània*, Quaderns Crema, Barcelona, 1989, 17-57. Cf. 105.
78. "Ficció autobiogràfica i experiència lírica a la *Tragèdia de Caldesa*, de Joan Roís de Corella", *Homenaje al profesor Antonio Vilanova*, Departamento de Filología Española, Universidad de Barcelona, 1989, pp. 75-93. Cf. 105.
79. "La doble herència de Ramon Llull", *La Vanguardia* (27 de febrer 1990), "Cultura", 8-9".
80. "Ramon, l'astrologia, els alquimistes i altres negocis lul·lians", *Serra d'Or* (abril 1990), 53-58.
81. Ressenya: Ausiàs March, *Cinquanta-vuit poemes*, ed. Robert Archer, Edicions 62 (Textual, 1), Barcelona, 1988. *El País* (12 d'abril 1990), "Quadern de Cultura", 4.
82. "Georgians, armenis i tàtars en la nostra Edat Mitjana", *Revista de Catalunya*, 40 (abril 1990), 130-138.
83. "Literatura catalana", *Boletín bibliográfico de la AHLM*, ed. Vicenç Beltran, 3 (1989) [1990], 3-46.

84. Ressenyes d'obres relacionades amb Ramon Llull, *Estudios Lulianos* 30,1 (1990), 91-95, 99 i 105-107.

85. "Materiales para la interpretación de la obra literaria de Joan Roís de Corella", *Revista de Filología Románica*, 6 (1989), 97-109.

86. "Raimundi Lulli *Opera Latina* XV: Ramon Llull i la predicació", *Llengua & Literatura*, 3 (1988-1989), 563-575. Cf. 102.

87. "El càstig de l'imaginar al poema XXVII de March", *Serra d'Or* (setembre 1990), 667-669. Cf. 105.

88. "El vailet de March no ha abandonat cap vell senyor al poema LXVIII", *Reduccions*, 46 (agost 1990), 49-57. Cf. 105.

89. "L'infortuni anunciat i el jo prepotent en el poema XLVI d'Ausiàs March", *Revista de Catalunya*, 45 (octubre 1990), 129-140. Cf. 105.

90. *La narrativa segons Llull: relats instructius de difusió universal*, Publicacions del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, Mallorca, 1990. 38 pp.

90.1 "La novel·la espiritual de Barlaam i Josafat en el rerafons de la literatura lul·liana", *Catalan Review*, 4,1-2 (1990), 127-154. Cf. 102.

91. "Literatura catalana", *Boletín bibliográfico de la AHLM*, ed. Vicenç Beltran, 4 (1990) [1991], 3-63.

92. "Panorama retrospectiu de la cançó d'amor, de Carner a Gilibert de Pròixita", *De amore. L'amor a la literatura d'Occident*, ed. Anton Espadaler, Barcanova-Societat d'Estudis Literaris, Barcelona, 1991, 195-204.

93. "El *Tirant*. La tradició i la moral", *Serra d'Or* (gener 1991), 56-59. Cf. 105.

94. Amadeu Soberanas, L. B., "Manuscrits lul·lians de la Biblioteca de Catalunya. I", *Estudios Lulianos*, 30,2 (1990), 173-193.

94.1 *Documenta et Scripta. Rubrica. Paleographica et Diplomatica Studia*, 5 (1993), 215-235.

95. "El *Plany dolorós de la reina Hècuba* de Joan Roís de Corella. Restauracions i contextos", *Miscel·lània Joan Fuster. Estudis de Llengua i Literatura*, 3, Universitat de València-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, València-Barcelona, 1991, 195-224.

96. "Tardor medieval i incubació de la modernitat", *Serra d'Or* (juliol-agost 1991), 566-567.

97. "Llegir el llibre del rei Jaume", *Serra d'Or* (gener 1992), 53-56.

98. "Joan Fuster, intèrpret d'Ausiàs March", *Canelobre*, Revista del Instituto de Cultura "Juan Gil-Albert", 22 (1991), 81-90.

99. Ressenyes d'obres relacionades amb Ramon Llull, *Studia Lulliana*, 31,1 (1991), 97-99.
100. "Literatura catalana", *Boletín bibliográfico de la AHLM*, ed. Vicenç Beltran, 5 (1991) [1992], 3-47.
101. Pròleg: "El Ramon Llull de Robert Pring-Mill", Robert Pring-Mill, *Estudis sobre Ramon Llull*, ed. L. B., Albert Soler, Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 7-21.
102. *Teoria i pràctica de la literatura en Llull*, Quaderns Crema, "Assaig", Barcelona, 1992. 239 pp. [reedita 36, 40, 42, 42.1, 62, 72, 73, 86, 90.1]
103. "Traduccions al català dels segles XIV-XV i innovació cultural i literària", *Llengua i Literatura de l'Edat Mitjana al Renaixement = Estudi General*, 11 (1991) [1992], 31-50.
104. Ramon Llull, *Pàgines escollides*, ed. L. B., Albert Soler, Eumo, "Textos Pedagògics", Vic, 1992. LXX + 143 pp.
105. *Tradició i modernitat als segles XIV i XV. Estudis de cultura literària i lectures d'Ausiàs March*, Institut Universitari de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat "Biblioteca Sanchis Guarner", València-Barcelona, 1993. 271 pp. [reedita 16, 50, 54, 77, 78, 87, 88, 89 i 93]
106. "El Tirant en la tardor medieval catalana", *Actes del "Symposion Tirant lo Blanch"*, Quaderns Crema, "Assaig", Barcelona, 1993, 35-97.
107. "Bernat Metge i els auctores: del material de construcció al producte elaborat", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 43 (1991-1992) [1993], 25-39.
108. "Monolingüisme i plurilingüisme segons Ramon Llull: de l'ideal unitari a les solucions pragmàtiques", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 43 (1991-1992) [1993], 277-295.
109. "Aucis amors. Teoria i pràctica del desengany d'amor segons Joan Roís de Corella", *Literatura Medieval. Actas do IV Congresso da Associação Hispânica de Literatura Medieval*, III, Cosmos, Lisboa, 1993, 275-282.
110. "Literatura catalana", *Boletín bibliográfico de la AHLM*, ed. Vicenç Beltran, 6,2 (1992) [1994], 3-50.
111. "Tot per a la dona però sense la dona: notes sobre el punt de vista masculí al *Tirant lo Blanc*", *Journal of Hispanic Research*, 2,1 (1993), 39-60.
112. "Literatura catalana i patronatge reial al segle XV: episodis d'un distanciament", *Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya: Les Institucions Catalanes (segles XV-XVII)*, II = Pedralbes. *Revista d'Història Moderna*, 13,2 (1993), 525-534.

113. "La literatura catalana medieval vista per alguns erudits vuitcentistes", *Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença* (1984), II = *Estudis Universitaris Catalans*, 28 (1994), Curial, Barcelona, 9-16.

114. "Postil·les naturals a Lull i Jordi de Sant Jordi", *The Discerning Eye. Studies Presented to Robert Pring-Mill on His Seventieth Birthday*, ed. Nigel Griffin, Clive Griffin, Colin Thompson, The Dolphin Book Co, Oxford, 1994, 27-38.

115. Pròleg: "Sobre la unitat de nou treballs reunits en volum", *Intel·lectuals i escriptors a la baixa Edat Mitjana*, ed. L. B., Albert Soler, Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1994, 5-15.

116. "La legitimació del discurs literari en vulgar segons Ferran Valenti", *Intel·lectuals i escriptors a la baixa Edat Mitjana*, ed. L. B., Albert Soler, Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1994, 161-184.

117. "On qui ama és content de ço que ha: *Flamenca*, 6569-6624: *Quan dui aman fin e coral*", *Actes du IV Congrès International de l'Association Internationale d'Études Occitanes*, (Vitòria-Gasteiz 1993), I, Universitat del País Basc, Vitòria-Gasteiz, 1994, 3-18.

118. "Literatura Catalana Medieval", *Boletín Bibliográfico de la AHLM*, ed. Vicenç Beltran, 7 (1993) [1995], 3-57.

119. "Alfred Badia, entre el pensament i la literatura", *Serra d'Or* (desembre 1994), 886-890.

120. "La vall de Ribes en els versos d'Alfred Badia", *Revista de Girona*, 168 (gener-febrer 1995), 48-51.

121. "Panorama de la investigació reciente sobre literatura catalana medieval", *Antipodas. Journal of Hispanic Studies of the University of Auckland in collaboration with La Trobe University*. Special Issue: *Catalan Literature*, 5 (1993) [1995], 83-104.

122. "Discurs de presentació de L.B.", *Universitat de Barcelona. Solemne investidura de Doctor Honoris Causa al professor Anthony Bonner. 13 de març de 1995*, Universitat de Barcelona, 1995.

123. "La *Disputatio contra judeos* d'Inghetto Contardo", *Studia Lulliana*, 33,1 (1993), 47-50.

124. "Jaume i Pere March, a tocar d'Ausiàs", *Serra d'Or* (juny 1995), 497.

125. "Catalan Studies: Medieval Literature (this survey covers the years 1991-94)", *The Year's Work in Modern Language Studies*, 56 (1995), 427-442.

126. "Sobre una versió vulgar de l'epítom català de la *Historia Gotica*", *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, XXXI = *Miscel·lània Germà Colón*, IV, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1995, 23-36.

127. "Ramon Llull: autor i personatge", *Aristotelica et Lulliana magistro doctissimo Charles H. Lohr septuagesimum annum feliciter agenti dedicata*, ed. Fernando Domínguez, Ruedi Imbach, Teodor Pindl, Peter Walter, Abadia de Sant Pere, Steenbrugge, 1995, 355-375.

128. "Literatura Catalana Medieval", *Boletín bibliográfico de la AHLM*, ed. Vicenç Beltran, 8 (1994) [1995], 1-40.

129. "El terme *humanisme* no defineix la cultura literària dels nostres escriptors en vulgar dels segles XIV i XV", *L'Avenç*, 200 (febrer 1996), 20-23.

130. "Readers and Books de J.N. Hillgarth. Una radiografia de la cultura mallorquina dels orígens", *Serra d'Or* (març 1996), 56-57.

Classificació temàtica

1. POESIA MEDIEVAL

Edicions 25, 28, 34, 44, 46
Estudis 12, 16, 87, 88, 89, 92, 105, 117
Resenyes 7, 10, 37, 48, 74, 81

2. RAMON LLULL

Edicions 22, 26, 104
Estudis 19, 21, 30, 36, 40, 42, 62, 65, 67, 68, 73, 90, 102, 108,
127
Resenyes 11, 20, 27, 38, 49, 51, 57, 59, 64, 69, 79, 80, 84, 86, 99

3. CULTURA LITERÀRIA s. XIV-XV

Edicions 4, 23, 41, 95
Estudis 3, 9, 14, 33, 35, 45, 50, 53, 54, 55, 58, 61, 66, 77, 78, 82,
85, 93, 103, 105, 106, 107, 109, 111, 112, 113, 114, 116,
126, 129
Resenyes 2, 17, 47, 63, 96, 97, 130

4. LITERATURA s. XX

6, 8, 13, 15, 18, 24, 31, 32, 119, 120

5. BIBLIOGRAFIA

5, 56, 60, 70, 75, 76, 83, 91, 94, 100, 110, 125, 128

6. INTÈPRETS

1, 29, 39, 43, 52, 71, 98, 101, 115, 122

Índex

Elogi de Francesca Vendrell de Millàs	5
Textos catalans tardomedievals i "ciència de naturales"	11
I. Del trivi a la filosofia natural	13
II. L'estudi de la filosofia natural al servei de la filologia	17
III. Traduccions científiques al XIV i al XV	39
IV. La "ciència de naturales" lul·liana i el context vulgar	47
V. Recapitulació	57
Apèndix	59
Referències bibliogràfiques	69
Discurs de contestació de Josep Romeu i Figueras	79
Bibliografia de Lola Badia (1971-1996)	89